

Dalum-Hjallese Lokalhistoriske Forening

Årsskrift 2015

Dalum-Hjallese
Lokalhistoriske Forening

Redaktion:

Frans Bay, Kirsten Eriksen, Lars Hagensen, Henning Jespersen,
Gunnar Namø, Jytte Raun og Lise Søndergaard

Layout og opsætning:

Clara Holmslund og Anne Olsen, Skolepraktikken på CVK,
Syddansk Erhvervsskole i Odense

Tryk: **EP**
Grafisk

Hvidkærvej 44 · 5250 Odense SV · Tlf. 66 17 55 15

Oplag: 350

ISBN nr: 9-788799-683413

Forside:

*Sølvkande foræret til Christian og Nielsine von Benzon i anledning af
deres guldbryllop den 25. november 1861 fra Dalum sogns taknemmelige borgere.*

Kanden er fremstillet af Niels Christoffer Clausen, Odense.

Foto: Odense Bys Museer.

Dalum-Hjallese Lokalhistoriske Forening

Årsskrift 2014

Indholdsfortegnelse

”Historien er ikke et andet navn for det skete, sådan som mange antyder. Det er et navn for historier om det skete”	9
Familien Benzons pragtsølv fra Christiansdal	10
Sygehjælper på Dalum Plejehjem	15
Omkring en kunstner	24
Seks små orgelpiber	32
Gudrun fortæller om sit liv 1914 – 2014	36
Hekseri i Dalum 1651	44
Anmeldelser	53
Arkivet er flyttet!	59

”Historien er ikke et andet navn for det skete, sådan som mange antyder. Det er et navn for historier om det skete”

(A.J.P Taylor, britisk historiker 1906-90)

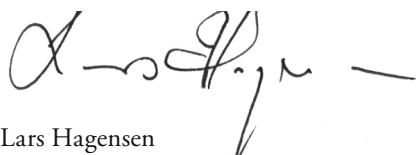
Dalum-Hjallese Lokalhistoriske Forening har nu for 8. gang siden stiftelsen i 2007 fornøjelsen at kunne præsentere medlemmerne for endnu et fyldigt årsskrift med ”historier om det skete”. Ifølge den berømte historiker Taylor består historien af en række fortællinger om det skete, og heraf kan læseren nu i dette årsskrift fordybe sig i et lille lokalt udvalg. Igen i år har redaktionen gjort sig umage for at lade indholdet dække foreningens område geografisk. Flertallet af artiklerne er forfattet af redaktionens egne medlemmer, men heldigvis har andre også ønsket at bidrage. Grethe Meyer f.eks. med en slægtshistorie inspireret af nogle gamle orgelpiber, museumsinspektør Ellen Warring med en artikel om det herskabelige sølvtøj fra Kristiansdal og endelig Bodil Mortensen med erindringer fra et arbejdsliv på Dalum Plejehjem. Den sidste artikel er i øvrigt et konkret resultat af den kampagne Dalum-Hjallese Lokalarkiv igangsatte forrige år for at få folk til at nedfælde deres erindringer fra arbejdslivet. Derudover kan man følge den mere end 100-årige Gudrun Rasmussens bevægede liv, og Hjallesekunstneren Svend Aage Rendboe er vel næsten glemt i dag, men om det er retfærdigt, kan man overveje ved læsning af årsskriftet. Endelig anmelder Frans Bay to nye bøger med særlig lokal interesse.

I 2014 nåede foreningen sine 300 medlemmer. Dalum-Hjallese Lokalarkiv, som det forenklet hedder nu efter den noget uventede forflytning i efteråret fra Dalumvej 95 til hovedbygningen på Bøgedalvænget 4, kan melde om en stadig stigende interesse for det lokalhistoriske. Derfor håber vi naturligvis også at kunne få endnu flere medlemmer. Om flytningen af arkivet og det omfattende arbejde, det medførte, fortæller Jytte Raun i årsskriftet. Så også i år er der grund til at takke de gode frivillige medarbejdere og deres leder for en utrættelig indsats og stor velvilje.

I 2014 samlede foreningen og lokalarkivet atter mange interesserede til arrangementer som Åbent hus, fællesmøderne i Dalum Kirkes Anneks, i Hjallese Kirke og på Dalumdagen. Gennem disse arrangementer og udgivelsen af årsskriftet er det foreningens primære opgave at støtte og udbrede kendskabet til lokalarkivets eksistens.

Som tidligere er det en favorabel ordning med praktik for Mediografiker-uddannelsen på Syd-dansk Erhvervsskole, der gør det muligt at udgive årsskriftet i den efterhånden velkendte layout. For selve trykningen står Ep Grafisk, Odense. Også i år en stor tak til de lokale annoncører, som med deres annoncering yder deres bidrag til, at dette årsskrift fortsat kan udkomme.

God læselyst!

Lars Hagensen

Formand for Dalum-Hjallese Lokalhistoriske Forening

Familien Benzons pragtsølv fra Christiansdal

af Ellen Warring

De færreste, der i dag kører forbi de stille klosterbygninger i Dalum, aner, at der her i 1800-tallets midte udfoldede sig et rigt herregårdsliv, prægtigere end på mange andre fynske godser.

I perioden 1722-1764 var Dalum, der fra 1682 blev kaldt Christiansdal, en del af det kongelige fynske ryttergods. Ved den store auktion over dette i 1764 købte oberst Christian von Benzon herregården og en stor del af bøndergodset, der var fordelt i 7 sogne. Christiansdal blev et stamhus, hvilket ville sige, at det ikke kunne deles eller sælges uden kongelig tilladelse. I de næste 118 år var det slægten Benzon, der satte sig væsentlige spor, både på Christiansdal og i Odense.

Ved Christian von Benzons død i 1801 var det, som skikken er i adelige familier, den ældste søn Jakob, der skulle arve. Men Jakob ville hellere have Tirsbæk i Jylland, hvor lillebror Peter Ulrik Frederik boede, og så byttede de to brødre herregårde! Peter Ulrik flyttede ind på Christiansdal med sin familie. Han var gift med Juliane Wedel-Jarlsberg og senere med Frederikke Brüggemann. Sønnen Christian Frederik Otto (1786-1875) giftede sig i 1811 med den unge smukke Nielsine Jermiin fra Engelsholm. Hun fik som medgift Lønborggård i Vestjylland, der var hendes mødrene arv. Men det unge par valgte at bo i Odense, Lønborggård blev solgt, og

for at sikre Nielsines arv blev der oprettet et fideikommis. Lønborggård blev dog købt tilbage få år efter, men fideikommisset bestod uafhængigt af godset som et penge- og værdifideikommis, et såkaldt subsidueret fideikommis¹.

Allerede i Peter Ulriks ejertid begyndte de adelige familier og det odenseanske borgerskab at komme på Christiansdal, dels til store middage, dels til spadsereture i Fruens Bøge. Fra 1815-1849 residerede guvernøren over Fyn i Odense, og både den senere Christian den 8. og Frederik den 7. var flittige gæster på Christiansdal.

Da sønnen og svigerdatteren i 1840 tog over, forsatte gæstfriheden i stor stil. F. Wedel Jarlsberg har levende beskrevet sine besøg som barn på Christiansdal. ”Christian von Benzon, der var min bedstemors bror, udfoldede en gammeldags storstilet gæstfrihed. Gamle onkel Christian var mellem 80 og 90 år, og endnu da han nærmede sig det sidste, spillede han en glimrende whist og kunne recitere alle de kendte danske klassikere udenad. Hver søndag kunne alle bekendte fra Odense og omegn komme, de blev altid budt til middag, og der var ingen grænser for bordets kapacitet. Der var suppe, fisk og steg og enten dobbelte pandekager eller den såkaldte Christiansdalske sandkage. I midten af den enorme spisesal var der et langt, langt bord, og eftersom det blev nødvendigt, blev der sat flere plader i bordet. Man fik madeira, hvidvin og rødvin,

¹ Et fideikommis var et gods eller en kapital, der efter særlige regler tilfaldt en bestemt familie, og som ikke måtte deles eller pantsættes. Muligheden for at oprette fideikommissgodser bortfaldt med grundloven 1849

*Pragtterrin med von Benzons våben, fremstillet af Niels Christoffer Clausen, Odense ca. 1845.
Foto: Odense Bys Museer.*

og jeg skal love for, at der blev drukket mange flasker, og stemningen var altid høj. De fleste var jo i familie, og det var blandt andet en yndet sport at gøre små brødkugler. Enkelte var så dygtige, at de kunne sende sådan en brødkugle præcis, hvor de ville og uden at nogen kunne opdage, hvor den kom fra. Efter bordet blev der danset eller spadseret i haven. Det var i sandhed uforglemmelige stunder af gammeldags gæstfrihed.”²

Digteren Emil Årestrup, der var stiftsfysikus i Odense 1849-56, kaldte Christiansdal det ”gæstfrieste, behageligste og brillianteste hjem i Fyen.”³

Christian Benzon aflagde ofte genvisit

hos vennerne i Odense, da han hver dag foretog en spadseretur til byen. I 1861 kunne Nielsine og Christian v. Benzon holde guldbryllup, og der blev ved den lejlighed holdt en storstilet fest, og gaverne var mange, bl.a. en pragtvase fra kongen, og en sølvkande fra Dalum sogns beboere (den vender vi tilbage til senere).

Til den store husholdning var der knyttet et stort personale. Ved folketællingen i 1860 var der foruden herskabet, en selskabsdame, en husholderske, en husbestyrerinde, en syjomfru, en gartner og hertil 25 personer, der blot kaldtes tjenestefolk.

Bespisningen af de mange gæster kræ-

² F. Wedel Jarlsberg: Rejse gennem Livet, Oslo 1932

³ Hans Henrik Jakobsen: Emil Aarestrup, Stiftsfysikus i Odense 1849-56, Odense Universitetsforlag 1975

vede selvfølgelig en bordopdækning med fine glas, tallerkener og ikke mindst sølvtøj, både korpusvarer og bestik. Da gæstfriheden på Christiansdal i 1840'erne og fremefter var på sit højeste, blev der behov for at forøge bestanden af sølvtøj. Og heldigvis var der lige kommet en ny og veluddannet guldsmedemester til Odense, nemlig Niels Christoffer Clausen.

Han var født i Kongsted på Sjælland i 1812 og kom i lære i København hos hofguldsmedemester Abraham Gumperth, hvorfra han blev svend i 1836.

Det var derfor en dygtig sølvsmed, der søgte om optagelse som mester. I guldsmedenes lavsbog på Landsarkivet for Fyn står der: ”År 1843 den 7. september eftermiddag kl. 5 var guldsmedelavet forsamlet hos dets oldermand i overværelse af lavspatronen etatsråd, borgmester Reimuth med fuldmægtig N. Petersen, hvor da for lav og lade fremstod guldsmedesvend Niels Christoffer Clausen født i Sjælland. Lærebrev af 26. april 1836 hvorefter han har lært professionen hos guldsmedemester Gumperth i København, hvorefter han og viste et af ham forfærdiget mesterstykke, bestående af en rund tepotte, efter den af lavet tidligere approberede tegning og begæret at måtte optages som mester i lavet. Efter at oldermanden og tilstedeværende lavsmestre havde taget mesterstykket i øjesyn og erklæret samme som godt og forsvarligt i alle måder, blev bemeldte N.C. Clausen hermed optaget i dette lav som mester, hvor han gøres delagtig i alle de en lavsinteressents tilkommende rettighe-der, og blev det betydet prokuratoren, at han forinden han udøver professionen

som mester derudover erhverver borger- skab. Det passerede blev med lavsbrev forsynet.”

Indtræden i lavet var samtidig en slags livsforsikring, idet det både omfattede enkepension, sygehjælp m.m.

Den 1. november 1843 blev Clausen borger i byen og kunne så begynde sin produktion af sølv både til Christiansdal og andre borgerlige familier i Odense. I 1848 giftede han sig med Charlotte Sophie Delcomyn, der kom fra den kendte Odense familie. Clausen fik 5 døtre, og der var derfor ingen, der kunne overtage hans værksted.

På Christiansdal valgte man både at få dupleret korpusvarer,⁴ man havde i forvejen, og at få fremstillet helt nye modeller. Blandt de genstande, der blev kopieret efter allerede eksisterende, kan nævnes en stor terrin med underfad. Terrinen er et rent overflødhedshorn, hvor sølvsmeden rigtig har kunnet vise sin kunnen. Når Clausen selv tegnede sine arbejder, var det den ny klassiske og enkle stil, som vi ser det i to saucekander og to kammerstager. Foruden de større korpusvarer skulle der også bestik til de mange personer, der spiste på Christiansdal. Knive, skeer, gaffer o.s.v., der blev opbevaret i en stor læderkuffert. Alt sølvtøjet er forsynet med familien Benzons våbenskjold. En særlig smuk kande er skænket til Christian og Nielsine von Benzons guldbryllup i 1861. Den har symboler, der viser handel og landbrug, og på kanden er indgraveret:

”Til Kammerherre von Benzon og Frue på deres Guldbryllupsdag” og på den anden side:

⁴ Korpusvarer er betegnelsen for større genstande af sølv, modsat bestik

*Nielsine Jermiin, gift von Benzon.
Foto: Odense Bys Museer.*

”Til et Minde

Fra Dalum Sogns Beboere den 25. november 1861”.

Kanden har ifølge familiemedlemmer i von Benzon-familien altid været anvendt til fløde til jordbær om sommeren. Da kanden rummer ca. 1,5 liter, viser det igen noget om de store forhold på Christiansdal.

På de store korpusvarer står indgraveret, at de tilhører det Lønborggårdske Fideikommis. For at forstå dette skal vi tilbage til Nielsine Jermiin, der havde arvet Lønborggård og den båndlagte kapital, der var oprettet ved salget i stedet for den faste ejendom. I 1848 ønskede Christian von Benzon, at sølvtøjet gik ind i fideikommisset, og at den, der arvede dette fideikommis, skulle indbetale 600 rigsdaler. Også sølvtøjet fra guldbrylluppet kom med i fideikommisset i 1864. Sølvtøjet måtte ikke sælges eller pantsættes og skulle, hvis det ikke ”forkommer ved ildebrand, tyvehånd eller lignende”

⁵ Fundats for det Lønborggårdske Fideikommis, 1864

*Christian Frederik Otto von Benzon,
ejer af Christiansdal 1840 – 75.
Foto: Odense Bys Museer.*

altid afleveres til den tiltrædende fideikommis-besidder i god og forsvarlig stand i alle måder.⁵ Sådan gik det i arv indtil lensafløsningen i 1920, hvor det som et af de første blev frikøbt, således at det ikke længere var en båndlagt besiddelse. Christiansdal gik ud af familien von Benzons eje i 1882, men sølvtøjet forblev familieeje. Den sidste ejer Bettina Castenschiold von Benzon, der arvede det i 2007, mente, at tiden nu var kommet til at skille sig af med sølvtøjet og henvendte sig derfor til Odense Bys Museer. Museets sølvsamling var blevet stjålet i 1974, og det havde efterfølgende kun været muligt at erhverve enkelte arbejder fra Christoffer Clausens hånd. Det var derfor en kærkommen gave, da ingeniør N.M. Knudsens Fond i sommeren 2014 ved en donation til museet, gjorde det muligt at erhverve sølvtøjet og sikrede, at det kom hjem til Odense.

*Ellen Warring er museumsinspektør på
Odense Bys Museer*

Foreningen siger tak
til annoncørerne for støtten
til dette årsskrift
og til skolepraktikken på CVK på
Syddansk Erhvervsskole i Odense
for det flotte layout

Sygehjælper på Dalum Plejehjem

af Bodil Mortensen

Uddannelsen som sygehjælper

Omkring 1960 var der sygeplejerskemangel og derfor brug for tillært personale til at aflaste de uddannede sygeplejersker både på sygehuse og plejehjem.

I sundhedsstyrelsens cirkulære af 4. marts 1960 beskrives retningslinjerne for en nyoprettet uddannelse som sygemedhjælper. Uddannelsen skulle omfatte 92 timers teoriundervisning og 8 måneders praktisk uddannelse, fortrinsvis på kirurgiske og medicinske afdelinger.

Betingelserne for antagelse til uddan-

nelsen var, at den pågældende var fyldt 18 år, var helbredsmæssigt og på anden måde egnet til arbejdet, havde erfaring fra praktisk husligt arbejde eller arbejdet på en institution, f.eks. hjem for kronisk syge og kunne præstere en tilfredsstillende attest for tuberkuloseundersøgelse.

Disse betingelser opfyldte jeg. Netop i 1960 var jeg blevet temmelig træt af at arbejde som ”ung pige i huset” efter fire år i forskellige pladser. Jeg havde søgt og fået arbejde som gangpige på det forholdsvis nye plejehjem Østerbæk, Østerbæksvej 83 i Odense.

Mine nye arbejdskammerater på pleje-

Dalum Plejehjem som det så ud i 1970'erne.

Foto: Dalum-Hjallese Lokalarkiv.

hjemmet blev tilbudt den ny uddannelse, jeg var heldig også at få tilbuddet, og sådan gik det til, at jeg var med på det allerførste hold, der fik sygemedhjælperuddannelsen i Odense. Den teoretiske undervisning blev varetaget af Odense Amts og Bys Sygehus (OABS). Senere fik vi betegnelsen sygehjælper, et udtryk jeg herefter vil bruge.

Uddannelsen varede 8 måneder og var en blanding af teori og praktik. Det foregik på den måde, at eleverne i dagtimerne passede deres daglige arbejde på hhv. sygehus og plejehjem. Efter arbejdstid var der så teoriundervisning på OABS 4 aftener om ugen fra 19.00-22.00. På Østerbæk havde vi tit delt arbejdstid, fra 7-12 og igen fra 16-19. Vi, der skulle møde til undervisning, fik lov til at gemme spisepausen til 18.40 og kunne så lige akkurat nå at møde i skolen kl. 19.00. Vi måtte tuske os til at spise lidt samtidig med, at vi serverede aftenmad for beboerne. Uddannelsen afsluttedes med en lille eksamen, og man fik bevis på at være uddannet sygehjælper.

Arbejdstiden var dengang 48 timer egentligt med én egentlig fridag. Vi havde rullende fridage: 1. uge mandag, 2. uge tirsdag, 3. uge onsdag osv. Dog havde vi fri hver 6. lørdag/søndag! Alle vi, der var ugifte, boede på værelser i en personalefløj i tilknytning til plejehjemmet. Der boede hjemmets ”Plejemor” Anne Hejsel også, og hun holdt strengt opsyn med, at vi ikke havde mandfolk på værelserne efter kl. 22.00!

Man fik sin månedsløn udbetalt kontant i en lille pose. Jeg har gemt nogle af disse lønposer fra 1962 og kan se, at jeg for februar dette år fik udbetalt 876,75 kr. Allerede i september samme år var

lønnen steget til 1050,34 kr. Dertil kom tillæg for 24 søndagstimer á 2,63 kr., 9 x tillæg for forskudt tid á 1.20 kr. samt 9 dage med delt tjeneste á 2 kr. Dvs. at en månedsløn kunne snige sig op på 1142,26 kr. På det tidspunkt boede jeg ikke længere på plejehjemmet. Mens jeg boede der, blev der selvfølgelig fratrukket et beløb for kost og logi. Men det var alligevel noget mere, end man kunne tjene som husassistent i et privat hjem, og arbejdet var ulige mere interessant.

Familien

Da jeg begyndte på Østerbæk, var Magnus og jeg ringforlovede. Han var i voksenalderen som møbelsnedker i Fangel, hvor han som løn fik kost og logi. Jeg boede i Odense, dvs. vi var ca. 15 km fra hinanden, og da vi fik chancen for at leje en lille kvistlejlighed til 60 kr. pr. måned, giftede vi os og flyttede til Hjallesgade 26, 1. sal i Hjallesø. Da Magnus var blevet udlært, købte vi hus på Birkedals Allé i Dalum, fik Steen, vores førstefødte, og jeg fik arbejde som fast afløser på Sct. Josefs hospital på Hjallesøvej i Odense, som blev drevet af nonneordenen Sct. Josef søstre.

20 mdr. efter Steens fødsel kom vores datter Johanne til verden. Hun var meget lille, men sej, født 2 mdr. for tidligt. Med to små børn i familien valgte vi, at jeg blev hjemme og tog mig af børn og hus.

Dalum Plejehjem

Efter tre år som hjemmegående blev det for ensformigt, jeg længtes efter at komme ud og arbejde med mit fag igen. Jeg søgte og fik en stilling på Dalum plejehjem i Hjallesø (det nuværende Hjallesø Plejecenter). Arbejdstiden var kl. 13.00 til kl.

*Kaffen er serveret i haven ved Dalum Plejehjem i 1968.
Foto: Dalum-Hjallese Lokalarkiv.*

18.00, og det passede fint, for børnene fik samtidig mulighed for at komme i Dalum børnehave. Dengang kunne man vælge enten heldags-, formiddags- eller eftermiddagsbørnehave, og vi valgte tidsrummet 12.30-16.30. Magnus havde fri fra sit arbejde på møbelværkstedet i Dømmestrup kl. 16.15, og for at han kunne nå at hente børnene til tiden, var vi nødt til at anskaffe en lille bil.

Jeg begyndte arbejdet på Dalum plejehjem den 1. juni 1968. Det var pinse-lørdag, og jeg husker, at det store samtaleemne denne dag var, at den på den tid meget kendte og populære skuespiller og

entertainer, Preben Uglebjerg, var omkommet ved en trafikulykke samme nat.

Dalum Plejehjem havde 80 beboere fordelt på 5 afdelinger. Den ældste del med to afdelinger D og E var det oprindelige alderdomshjem. Det var hyggelige afdelinger, men værelserne var meget små. Der var dog håndvask på hver stue. Desuden fælles badeværelser og toiletter på hver afdeling.

Den nyere del af plejehjemmet bestod af 3 afdelinger, A, B og C, som var bygget oven på hinanden, og som i modsætning til afd. D og E havde elevator. Her var værelserne større og havde eget bad og toi-

let. I en vinkel på stueetagen var desuden køkken og fælles spisestue til beboerne. Der var ligeledes tilføjet en bygning, som rummede beskæftigelsesterapi, fodplejeklinik og frisørsalon.

I stueetagen ved afd. A befandt vagtstuen sig. Det var her man mødte ind ved arbejdstidens begyndelse og fik rapport om, hvad der var sket i den foregående vagt. På 1. sal ved afd. B var et stort lokale indrettet til fysioterapi/ træningslokale, hvor Carsten, en af portørerne, tog sig af beboernes vedligeholdelses- og genoptræning. På 2. sal ved afd. C havde sygeplejerskerne et stort kontor. Det blev kaldt ”jomfruburet” blandt de mere menige ansatte og var et sted, man som almindelig sygehjælper kun opsøgte, hvis det var absolut nødvendigt.

Hver afdeling havde tilknyttet en sygeplejerske, men denne deltog almindeligvis ikke i det basale arbejde omkring beboerne såsom hjælp til at komme op om morgenen, personligt toilette, bad og påklædning. Den slags tog sygehjælperne sig af. Der var ansat portører til at bistå med de tunge løft og til at følge beboerne til og fra ergoterapi, fod- og hårpleje m.m. Sygeplejerskerne tog sig af medicingivning samt sårbehandling, forbindsskift o.l. Desuden skrev de rapport i cardex, og ledsagede plejehjemmets tilknyttede læge på den ugentlige stuegang.

De beboere, der selv kunne gå i spisestuen, fik middagsmaden serveret der. Men de fleste fik serveret på stuerne. Madvognen blev kørt ind på afdelingen, sygeplejersken øste op på tallerkner, hvorefter sygehjælperne og sommetider også portørerne serverede for beboerne og hjalp dem, der skulle mades.

I det hele taget var plejehjemmene

dengang nærmest at betragte som mini-udgaver af hospitalsafdelinger. Paradoksalt nok blev det en ny sygeplejerske, som kom fra OUH, der forsøgte at opløse den meget hierarkiske opdeling og arbejdsgang.

Plejehjemmets forstanderinde, frk. Gerda Nielsen, var meget afholdt af både beboere og personale. Hun var tidligere økonoma på alderdomshjemmet og var en dygtig leder. Men hun havde selvfølgelig ikke specialviden på det sygeplejemæssige område.

Problemer med liggesår

Et stort problem dengang var, at de beboere, som var fysisk svage og ofte sengeliggende, var meget udsatte for at få tryksår. Man havde ikke alle de trykaflastende foranstaltninger, som kendes i dag. En del af plejen bestod i, at de sengeliggende skulle vendes ofte og smøres med creme på de udsatte steder på kroppen. Men trods dette kunne der opstå pinefulde liggesår, som skulle behandles. Vigtigheden af, at den enkelte beboer fik nok at drikke, var man ikke opmærksom på. Tværtimod var det uvist af hvilken grund, absolut ikke velset at servere vand til måltiderne!!

Hvis lægen skønnede, at en beboer trængte til væske, fik vedkommende opsat drop, gerne med en liter saltvand. Dette var ikke populært hos den beboer, det ”gik ud over”. Nogle affandt sig med det, men jeg husker en lille dame, der resolut trak nålen fra droppet ud og stak den i sin madras - godt gået syntes jeg. Jeg opdagede det, da vandet dryppede ned på gulvet.

Aftenvagt

Efter ca. et år var jeg heldig at få en fast

aftenvagt hver anden uge på afd. D. Arbejdstiden var fredag–torsdag, daglig kl. 15-23. Derefter en uge fri. Det passede godt i det hjemlige mønster, hvor vores ældste barn var begyndt i skole.

Som aftenvagt kunne man selvstændigt tilrettelægge sit arbejde i afdelingen, dog under overordnet tilsyn af den ansvarshavende aftensygeplejerske, det fungerede godt. Tidspunktet og arbejdet passede mig rigtig godt, og der var mere tid og ro til at tale med beboerne. På den måde fik jeg efterhånden del i megen livsvisdom.

Afd. D havde foruden enkeltværelser tre dobbeltværelser beregnet på ægtepar. Det ene ægtepar var Melchior Berthelsen og hans kone. Melchior havde fødselsdag på Hellig Tre Kongers dag og var derfor opkaldt efter en af de tre vise mænd. Både han og hans kone havde arbejdet på Dalum Papirfabrik og var gode til at fortælle om arbejdslivet der og i det hele taget om levevilkårene på den tid. Det var altid hyggeligt at kigge ind til dem hen på aftenen og slå en sludder af. De sad gerne og spillede dobbelt 7-kabale, hvilket de også forsøgte at lære mig.

Hvis der var brug for en hjælpende hånd f.eks. til et tungt løft, kunne man altid tilkalde en kollega fra en anden afd. Aftensygeplejersken og en enkelt portør skulle begge passe alle fem afdelinger, så der kunne godt være travlhed. De kom begge på et par regelmæssige runder i løbet af en vagt og kunne ellers tilkaldes ved behov.

Juleaftener på plejehjemmet

Den største ulempe ved at være aftenvagt var, at når man først var inde i en turnus, lå den fast. Således havde jeg aftenvagter

juleaften fem år i træk, mens børnene var mindre. Og det var ikke tilladt at tage sin familie med på arbejde!! Det ene år forbarmede en af nattevagterne sig dog og tilbød at bytte vagt, så jeg først skulle begynde kl. 23. Men når jeg først var af sted, var det rigtig hyggeligt at holde jul sammen med de gamle beboere. Så blev der holdt en helt traditionel julefest, som vi ansatte deltog i.

Frk. Nielsen havde indført den skik, at alle ansatte fik en ”sød” julehilsen i form af en godtepose. Den slags frynsegoder er vist for længst sparet væk i kommunen.

Afdelingerne D og E lå ½ etage forskudt for A, B og C og således også for elevatoren. Når der var aftenarrangementer, som f.eks. juleaften i spisestuen, var vi nødt til at bære de beboere, som sad i kørestol ½ etage ned ad trappen og op igen, når de skulle hjem. Den enlige portør kunne ikke nå at hjælpe allesammen, så vi sygehjælpere måtte hjælpes ad to og to, det kunne godt være hårdt. Flere år senere blev dette ændret, så man nu kan bruge elevatoren til og fra alle afdelinger.

Dagvagt

Da børnene blev lidt større, ville jeg gerne arbejde om dagen igen. Jeg søgte og fik en ledig stilling som dagvagt hver anden uge på afd. A. Arbejdstiden hed nu 7-15, 7 dage ad gangen, derefter 7 dage fri. I dagvagten var vi flere kolleger på arbejde. Så vidt jeg husker, var vi på hverdage en sygeplejerske, fire sygehjælpere, en portør og to husassistenter til ca. 16 beboere.

Til afd. A var desuden tilknyttet et dagcenter, hvor hjemmeboende borgere kunne komme og f.eks. få hjælp til bad, få vedligeholdelsestræning, få doseret medicin, spise til middag

og få madpakke med hjem til aften. Dagcenteret havde sin egen sygehjælper ansat.

Jeg blev hurtigt glad for at arbejde om dagen, der var gode kolleger, og arbejdet var lidt mere alsidigt end aftenarbejdet. Vi var nogle sygehjælper, som også kom lidt sammen privat.

Det bedste var at lære alle de forskellige, søde og spændende beboere at kende. Alle havde jo hver deres personlighed og historie.

En af beboerne Carl Otto var, så vidt jeg husker, tidligere papirarbejder. Han havde været vant til at stå tidligt op og ville gerne fortsætte med det. Da han havde diabetes, skulle hans blodsukker måles, før han måtte spise. Så det blev mit job at møde hver dag kl. 6.30 og hjælpe Carl Otto op, måle blodsukker og servere morgenmad for ham. Det passede mig fint. Carl Otto var halvsidig lammet og havde delvist mistet talens brug, men trods det var han altid i godt humør, så det var en fornøjelse at begynde dagen

hos ham. Og arbejdstiden passede godt, jeg kom jo ½ time tidligere hjem.

Beboerne

Gamle Hans Peter Jensen nåede som 103 årig at blive plejehjemmets ældste beboer, inden han døde. Han kunne godt lide at slå en sludder af og at synge, så det gjorde vi ofte. Jeg talte med ham om, at det var flot, han var nået så højt op i årene, hvortil han svarede: ”Det skal du ikke ønske dig lille pige, alle mine jævnaldrende venner og flere af mine børn er døde”. Han følte sig nok lidt ensom somme tider. Han kunne dog godt lide at blive gjort stads af og nød at blive fejret på sin runde dag. Jeg husker en sjov episode: Det var kort efter hans 103 årsdag, at jeg skulle ledsage ham til undersøgelse på sygehusets øreafdeling. Der havde man ventet et treårigt barn og havde sat bolsjedåsen frem. Stor var forbavelsen, da der ind ad døren trådte en gammel, stovt mand med stok og bowlerhat. Han vakte opsigt, og snart var det meste af

Bodil Mortensen er klar til en spadseretur med Hans Peter Jensen, som var plejehjemmets ældste beboer. Hans Peter Jensen blev 103 år, inden han døde.

Foto:

Dalum-Hjallese Lokalarkiv.

afdelingens personale samlet for at se på og tale med Jensen, og han soledede sig i deres opmærksomhed.

Else var fast sengeliggende. Det havde dog ikke fået hende til at tabe humøret, og hun ville meget gerne have besøg. Så hvis vi havde lidt tid til overs, var vi mange, der lige smuttede ind på hendes stue for at få en hyggelig snak. Hun var meget glad for kryds og tværs og havde tit ligget og fundet ud af, hvad der skulle stå i felterne. Problemet var bare, at fingrene ikke magtede at holde på en blyant, så det var velkomment at få hjælp til at skrive ordene. Om sommeren, når vejret var godt, blev Else kørt i sin seng ud i plejehjemmets gårdhave, hvor hun nød at opholde sig. Andre dage, når vejret ikke var til udendørs ophold, bad Else om at blive kørt ud i forhallen. Der kunne hun holde øje med, hvem der kom og gik og samtidig få lidt snak med de fleste.

I plejehjemmets forhal befandt sig en telefonboks, som bl.a. kunne benyttes af beboerne. Det var før, det blev almindeligt at have fastnettelefon på beboerstuerne, og længe før mobiltelefonen blev opfundet. Fru Christensen sad i kørestol og var en

Ind imellem var der også tid til lidt hyggesnak. Foto: Dalum-Hjallese Lokalarkiv.

af de beboere, der jævnligt brugte telefonen. En dag havde jeg anbragt hende i telefonboksen og lovet at hente hende igen. Det kom jeg først i tanker om, da jeg var kommet hjem. Hed om ørene skyndte jeg mig at ringe til plejehjemmet, men da havde hun allerede ringet til politiet og fortalt, hvor hun befandt sig. Så det endte godt, og jeg blev tilgivet.

En af beboerne havde været gift med en håndværksmester og havde været vant til at have lærlingene på kost. Hun huskede ikke så godt længere, men det lå dybt i hende, at den varme mad skulle være færdig til spisetid. Der skulle selvfølgelig tændes op i komfuret, og i mangel på komfur blev køleskabet i opholdsstuen brugt. Papir og brænde blev lagt til rette på en af hylderne, men heldigvis var der ikke lige tændstikker i nærheden, ellers kunne det være gået grueligt galt. Så gjaldt det om at aflede den gamle husmors opmærksomhed, og det lykkedes som regel også. I dag ville man sige, at hun var dement, men det kendte man ikke så meget til på den tid.

Tiltaleformer

Da jeg begyndte at arbejde på plejehjemmet i 1968, var det reglen, at vi brugte efternavn kolleger imellem, men som regel sløjfede vi fru/frøken i daglig tale. Det passede ikke vores daværende afdelingssygeplejerske fru Hansen, hun så gerne, at vi indbyrdes sagde De og fru. Så jeg hed fru Mortensen, det skulle jeg lige vænne mig til. "De" brugte vi dog kun til vore overordnede og nogle få af beboerne. Else, som jeg fortalte om før, syntes dog, at det blev for besværligt, så hos hende hed jeg altid lille Morten, og det navn bredte sig heldigvis. En anden af

beboerne syntes, jeg lignede en pige ved navn Gudrun, så hos hende og hendes familie hed jeg altid Gudrun. En tredje kaldte mig Medea pga. ligheden med en af hendes bekendte. Jeg syntes, det var hyggeligt at få kælenavne på den måde. Senere kom nye ledere til, og den lidt stive tiltalefacon blev blødt noget op.

Kaffe og sang

Om eftermiddagen, når alle beboerne var kommet op fra middagssøvnen, var der som regel god tid. Det var sædvane, at kaffen blev serveret på stuerne, men jeg begyndte at samle de beboere, som havde lyst, til kaffe i opholdsstuen i den ene ende af afdelingen. Når kaffen var drukket, tog vi sangbøgerne frem, og så blev der stemt i med de kendte sange, f.eks. ”Den gamle gartners sang”, som Birthe Wilke og Mogens Wedel havde sunget til succes i radioens ønskekoncert Giro 413. En af de mandlige beboere havde en meget flot basstemme, og når vi kom til ”Plante smil og plante solskin...”, sang han gerne solo. Efterhånden blev der god tilslutning både fra det øvrige personale og beboerne til den lille glade stund med kaffe og sang.

Udsyngning

Det skete selvfølgelig jævnligt, at en beboer afgik ved døden. Så var det skik, at vedkommende blev sunget ud. Det foregik på følgende måde: når den døde var lagt i kiste, og låget var lagt på, blev kisten placeret på skamler ude på gangen. Alle, som havde kendt den afdøde, kom ud og var med, både beboere og personale. Så vidt jeg husker, var det bedemanden, der bad Fadervor og sang for på en salme. Derefter blev kisten båret ud og alle, der kunne, fulgte den til døren.

Ny sygehjælperuddannelse

I 1973 indførte Sundhedsstyrelsen en ny etårig uddannelse for sygehjælpere som afløsning for den tidligere uddannelse, som kun varede 8 måneder. Den nye uddannelse indeholdt en grundigere indføring i flere teoretiske fag, og planen var, at alle, som havde den gamle uddannelse, efterhånden skulle tilbydes en opkvalificering. Derfor oprettede Odense kommune i 1977 et efteruddannelseshold for de kommunalt ansatte sygehjælpere, hovedsageligt fra plejehjemmene. Jeg var så heldig at komme på det første hold. Undervisningen foregik på det kommunale plejehjem på Sdr. Boulevard, et 6 ugers intensivt teoretisk kursus i anatomi, fysiologi, sygdomslære og flere andre fag. Vi lærte virkelig meget, og det var herligt at komme på skolebænken igen! Det praktiske sygehjælperarbejde havde vi jo erfaring med fra vore respektive arbejdspladser.

I mit uddannelsesbevis fra 29/3 1977 står at læse, at jeg ..”har opnået samme kompetence som sygehjælpere, der har gennemgået den af sundhedsstyrelsen i cirkulære af 6. december 1973 foreskrevne uddannelse af sygehjælpere”.

Efter 13 års ansættelse på Dalum plejehjem søgte jeg nye græsange, men det er en anden historie.

*Bodil Mortensen var sygehjælper på Dalum Plejehjem i perioden 1968-81
Artiklen er et uddrag af de erindringer, som Bodil Mortensen har afleveret i forbindelse med arkivets erindringsindsamling om arbejdslivet (A67)*

Stofa ■ ■
TV • BREDBÅND • TELEFONI

Totalentrepriser

Vi tilbyder alle former for ombygnings-, re-
noverings- og vedligeholdelsesarbejder.
Samt anlæg og pleje af grønne arealer samt
glatførebekæmpelse.

Vi har døgnservice.

Kontakt os for et godt tilbud.

TØJSBO BYG

Seebladsgade 17, 5000 Odense C

tlf. 65 96 87 60 www.tøjsbo.dk

- Stedet med den gode service

Husk

Arkivet er flyttet til:
Bøgedalvænget 4

Åbningstider:
Torsdag kl. 16.00 - 17.30

DALUM

Blæk & Hobby

Faaborgvej 37A

www.dalumblæk-hobby.dk

Omkring en kunstner

Svend Aage Rendboe – en glemt provinskunstner

Af Lars Hagensen

Afd. L nr. 32-33

”Maleren og digteren Svend Aage Rendboe”, lyder indskriften på en lille natursten på den sydøstlige del af kirkegården i Dalum. Men hvem var denne maler og digter egentlig? På den informationstavle, som Kirkegårdsforvaltningen i 2012 satte op ved kirkegårdens indgang, fremgår blandt andet, hvilke kendte personligheder, der har gravsted på Dalum Kirkegård. Her nævnes Svend Aage Rendboes gravsted i afd. L nr. 32-33 som et besøg værd. Jeg har sat mig for om muligt at finde frem til, hvem der gemmer sig bag indskriften, og langsomt er billedet af en dygtig kunstner og spændende personlighed tonet frem. Svend Aage Rendboe viser sig nemlig at have været en ganske produktiv kunstner fra Hjallesø i perioden 1960 - 1987, som desværre ikke opnåede at blive kendt i bredere kredse og i dag vel næsten er glemt. Af samtidige anmeldelser fremgår det, at kritikken var overvejende positiv og anerkendende, men det lykkedes aldrig Rendboe for alvor at slå igennem, selvom han udstillede jævnligt frem til sin død i 1987.

Artiklens overskrift er taget fra kunstneren og forfatteren Per Jølting, som i 1968 udgav en lille bog med denne titel.¹ Per Jølting ville præsentere sin samtid for en række mere eller mindre kendte kunstnere, deriblandt Svend Aage Rendboe. Ud

over Jøltings kortfattede præsentation, skylder jeg især medlemmer af Rendboes familie og en tidligere nabo, Doris Sejrskov, særlig tak for deres beredvillighed, når jeg har søgt oplysninger om artiklens hovedperson.

Svend Aage Rendboes gravsted på Dalum Kirkegård 2014. Foto: Lars Hagensen.

Opvækst i små kår

Svend Aage Rendboe blev født den 28. januar 1929 i Vejle på Midtjylland som den ældste i en søskendeflok på tre. Flokken talte foruden Svend Aage broderen Laurits (1930 – 2013) og søsteren Karen (1933 – 2006). Det var et hjem, hvor de økonomiske forhold var ret beskedne. Børnenes far forsørgede familien gennem at arbejde først som landarbejder, senere som husmand.² Da han blev ramt af sygdom, oplevede familien en overgang direkte fattigdom.³ Svend Aages barndomstid i Vejle blev dog forholdsvis kortvarig, da familien allerede omkring 1932 valgte at flytte nærmere til Odense, til bebyggelsen Lettebæk, der nu om dage

¹ OMKRING EN KUNSTNER. 19 monografier af Per Jølting, København 1968. Bogen udkom i 300 eksemplarer

² Svend Aages forældre var Jørgen Rendboe, 1892–1954 og Karen Kirstine, f. Christensen 1897–1967

³ Herom fortæller Rendboe i et interview i bladet Metal i september 1966. Overskriften lød ”Ydmygende fattigdom”

er indlemmet i Bellinge. Her havde familien Rendboe anskaffet en husmandslod.

De beskedne kår tillod ikke Svend Aage at få en uddannelse, da slet ikke som kunstner. I en tid arbejdede han på fabrik, senere fik han ansættelse som ufaglært svejser på Odense Stålskibsværft, og derefter var han på Lindø. I mange år havde Svend Aage Rendboe desuden arbejde som vinduespudder i Odense. Omkring 1980 begyndte han ved siden af sit arbejde og maleriet at læse engelsk og filosofi på universitetet, fag han havde en faglig kærlighed til ud over malerkunsten. Han var også jævnligt ude som foredragsholder, bidrog med oplæg i Hjallesø kirkes eftermiddagsklub, og under fritidsundervisningen gav han bl.a. kurser i kunstforståelse, men også i engelsk litteratur, limericks og gode engelske krimier.

En tegnglad dreng

I sine samtaler med Per Jølting fortalte Rendboe, at han som dreng holdt af at tegne, og da hans kammerater i 12-13 års alderen indstillede tegneriet, lagde Svend Aage ikke blyanten fra sig. ”Han tegnede efter naturen. Han havde ingen til at lære sig det mest elementære, men masede på. For at bruge en ældgammel og nedslidt kliché: han kunne ikke lade være.”⁴ Det var især oplevelsen af den smukke fynske natur, der gjorde indtryk på drengen i Lettebæk. Selvom han senere også malede både motiver fra byen ofte med fabrikker, og portrætter, så var naturskildringerne

hans foretrukne. ”Lige fra jeg var en lille dreng, har jeg tegnet og malet de ting, der talte til min skønhedssans, og som jeg derfor kom til at holde af. Og jeg har altid været en naturelsker. Naturen har givet mig så mange skønhedsoplevelser, at jeg måtte prøve at give udtryk for disse oplevelser gennem mit maleri.” Rendboe

Svend Aage Rendboe, Selvportræt, udateret. 22 x 28 cm kridttegning. Foto: Privateje.

fortalte, hvordan motiverne ligefrem blev ved at forfølge ham i underbevidstheden og af samme grund havde han altid sin skitseblok med, så han kunne ”snuppe motivet med det samme, når jeg får øje på det.”⁵ Den kunstneriske åre var Svend Aage i øvrigt ikke alene om at have fået. Begge hans søskende var kunstnerisk an-

⁴ Jølting. I familiens eje findes en del tegninger og skitser fra Svend Aages barndom bevaret. Mangel på papir betød, at de ofte blev lavet på bagsiden af gamle brune papirposer

⁵ Metal, 1966. Fhv. kordegn Ivar Vestergaard i Hjallesø mindes, at han jævnlig så Rendboe sidde og tegne det nu forsvundne æbletræ på parkeringspladsen ved den nye Hjallesø kirke. Her sad han med sin skitsebog i al slags vejr, ofte i skumringen efter arbejdstid. I julen 1985 var det gamle æbletræ i Rendboes streg forsideillustration på Hjallesø kirkes Sogneyt

lagte, også Laurits tegnede og malede hele livet, og Karen virkede som kunstsysterske.

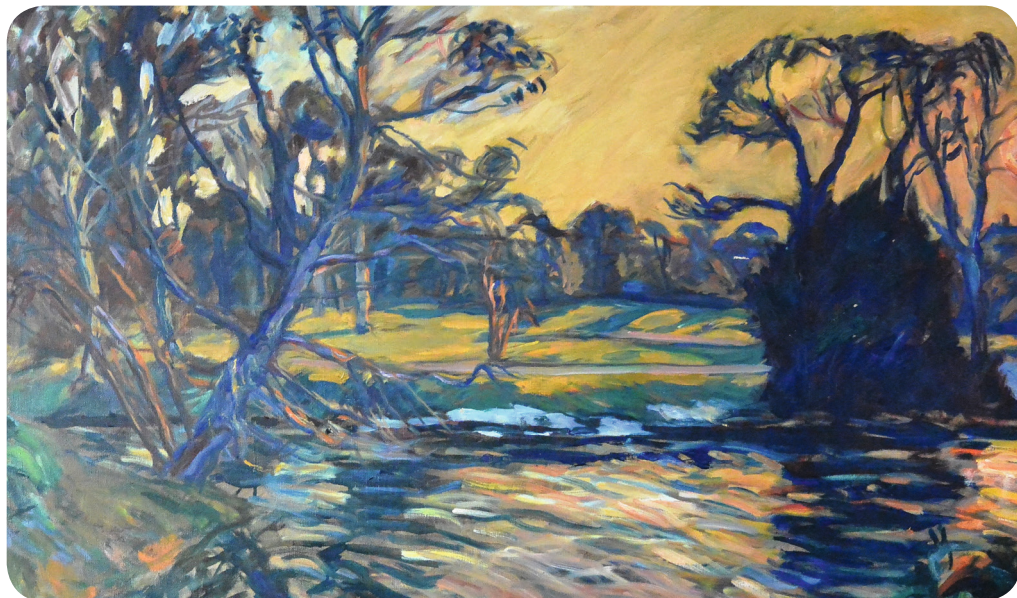
Et rammeværksted på Vinkelvej i Hjallesø

I 1960 giftede Svend Aage sig med Jytte Havlit (død 2011), som stammede fra Odense. De bosatte sig i en årrække på Parkvej 7 i Hjallesø i en lejlighed på 2. sal. Senere flyttede de til et gammelt hus på Hjallesøgade 46 lige over for Hjallesø kirke. På Hjallesøgade fik han omsider et rigtigt atelier.⁶ Men det var, medens han boede på Parkvej, at Doris Sejrskov stiftede bekendtskab med Svend Aage Rendboe. Doris' mand, Conrad Sejrskov, fremstillede i sit værksted billedrammer for kunstnere. Conrad Sejrskov var selv oprindelig fra Hjallesø, men havde i en periode haft værksted sammen med en kompagnon i Fredericia. I 1955 vendte han imidlertid tilbage til Fyn og byggede

sit eget værksted i Hjallesø på grunden Vinkelvej 10-12-14. Svend Aage Rendboe boede altså lige om hjørnet, og det var jo praktisk for en kunstner at have en rammemand omtrent i baghaven! Her i Conrad Sejrskovs værksted kom der gennem årene adskillige af øens kunstnere. Doris erindrer, at der ud over Svend Aage Rendboe kom kunstmalerne som Mogens S. Andersen (1909-2002) og Paul Christensson (1909-2004). I dag eksisterer Conrad Sejrskovs værksted ikke mere som rammeværksted, det blev solgt til anden brug efter hans død i 1995.⁷

Lange stiger

Som nævnt arbejdede Rendboe også som vinduespudder, og af samme grund havde han nogle lange stiger, som han anvendte i sit arbejde. Transporten rundt i Odense foregik med en ladcykel, da Svend Aage Rendboe aldrig blev indehaver af et kø-

Svend Aage Rendboe, Munke Mose. Privateje.

Foto: Lars Hagensen.

⁶ Hjallesøgade fungerede både som beboelse og værksted for Rendboes. Oprindelig husede værkstedsbygningen i 2 etager et bødkerværksted. I arkivet findes en del materiale om netop Hjallesøgade 46, hvor i øvrigt kunstneren Johannes Larsens bedstefar boede. Stueetagen anvendte Svend Aage Rendboe som atelier

⁷ I dag holder PH's Beslagsmedie Aps til i værkstedsbygningen Vinkelvej 12

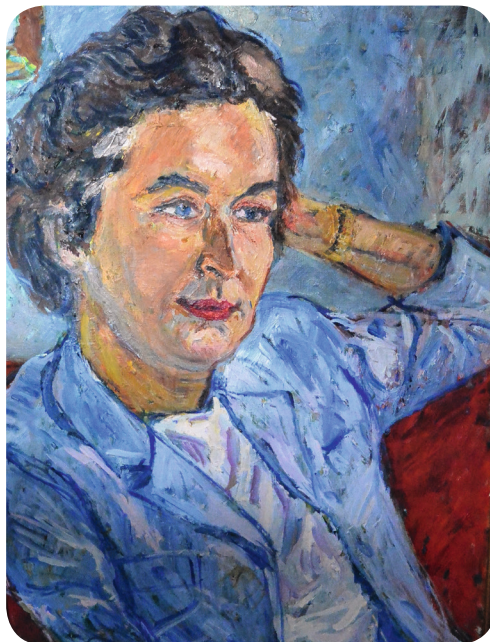
rekort. Men det kneb selvsagt for ham at finde opbevaringsplads til de lange stiger hjemme på Parkvej med en lejlighed på 2. sal. Doris Sejrskov husker, at Rendboe fik det ordnet sådan, at han kunne stille dem ovre ved Conrad Sejrskovs værksted.

Portrættet i skabet

I dag bor Doris Sejrskov i et lille rækkehus i Dyrup. Men en del af de malerier, som kom i ægteparret Sejrskovs eje gennem årene, er fulgt med, og væggene i Doris' hjem er derfor prydet af malerier, naturligvis i rammer fra eget værksted. Centralt over sofaen i stuen hænger et stort oliemaleri i stærke gule og blå farver. Motivet er aftenstemning i Munke Mose og kunstneren er Svend Aage Rendboe. Doris har også et andet maleri af Rendboe, men det hænger ikke på væggen. Det bliver efter lidt overtalelse fundet frem fra et skab. Det er bestemt ikke, fordi det er et dårligt maleri – tværtimod. Men når det har fået den utaknemmelige plads, så beror det nok mest på Doris' blufærdighed. Det er nemlig et portræt af hende selv. På et tidspunkt i 1960'erne fik Rendboe overtalt Doris Sejrskov til at sidde model hos sig, og det kom der et fint portrætmaleri ud af. Når han eksperimenterede med at male portrætter, foregik det som regel i køkkenet på Parkvej. Her blev staffeliet stillet op. Men før at et portræt kunne lykkes, var det vigtigt for ham, sagde han, at han kunne lide og respekterede den person, der skulle portrætteres. Rendboe ønskede ikke at male personer, der var behæftet med egenskaber, som han ikke syntes om.⁸

For meget at løbe til

Ifølge Per Jølting var det Svend Aages kone

Svend Aage Rendboe, Portræt af Doris Sejrskov. Foto: Lars Hagensen.

Jytte, der fik ham overtalt til at lave den første udstilling. Den fandt sted i 1962 i Odense. Rendboe var således ved sin debut som kunstmaler en moden mand på 33 år. ”Kritikken var ikke ringe”, fortæller Jølting. Siden blev det til flere udstillinger, bl.a. i Odense, Faaborg, Nyborg og Svendborg, og i 1965 i september måned kom den store chance, da Rendboe udstillede på Den Frie i København. Den sidstnævnte udstilling fandt sted i tilbygningen og ”fik ikke en linje, ikke et ord, godt eller dårligt, i københavnerpressen!”⁹ Udtrykket ”Københavnerriet” bruges jævnligt i dag, men var også aktuelt for knap 50 år siden. I Jøltings præsentation af Rendboe i 1968 dukker udtrykket op, og han bruger anledningen til at harcelere over, at man fra hovedstadens kunstmiljø har en tendens til at ignorere de gode kunstnere, som arbejder

⁸ Metal 1966

⁹ Jølting

i provinsen. ”Ude i provinsen arbejder adskillige kunstnere flittigt, som oftest kun kendt af en håndfuld mennesker på deres egn eller i hjembyen, og langt de fleste er komplet oversete i København, som jo er ”retningsgivende” og i mange tilfælde afgør, om kunstneren skal løftes mod stjernerne eller styrtes ud i mørket og glemselen.” For Jølting er Rendboe netop ”provinskunstner, maler først og sidst.” Men det berettiger ikke til at blive overset. Den manglende opmærksomhed omkring Rendboes udstilling i København fik Jølting til lettere ironisk at konkludere: ”Men der er vel også for meget at løbe til!”¹⁰ Et par år senere kom Rendboes kunst dog lidt længere end til København, han udstillede i 1967 i den islandske hovedstad

Doris Sejrskov, 2014. Bemærk maleriet af Rendboe i baggrunden. Foto: Lars Hagensen.

Reykjavik. Med tiden blev det også til en række udstillinger i svenske byer.

En Sommerdag i Fruens Bøgeskoven til 250 kroner

I arkivet i Dalum findes ikke meget bevaret om Svend Aage Rendboe. Men blandt arkivalierne er der bl.a. en trykt indbydelse til en udstilling i Kunstbygningen på Filosofgangen 30, Odense den 6. - 12. marts 1963. Indbydelsen indeholder en liste med titler på 25 udstillede værker. Det billigste, et høstbillede fra Kertinge Nor, kostede 100 kroner, det dyreste, Grå vinterdag i Hunderupskoven, kostede 600 kroner. De udstillede værker bestod af olieblade, akvareller og pasteller. Et af motiverne var fra Rendboes barndomsland, det hed Lettebæk bakke. Andre titler er Gade i Hjallesø, Røde skyer over Hjallesøvej og Sen eftermiddag, Hestehavevej. Af oversigten fremgår det, at det hovedsageligt var natur- og stemningsindtryk, som Rendboe i 1963 malede på sine lærreder, men også enkelte stilleben som Blomster og ægypterhoved og Opstilling med buket og lysestage. Et enkelt portrætbillede, Rasmus, var taget med. Desuden er der bevaret en stencileret oversigt over titler og priser på de 28 værker, som Rendboe udstillede gennem 3 dage i februar måned 1964 på Rasmussens Hotel i Faaborg. Igen er de gennemgående temaer naturbilleder og stemninger fra Rendboes eget nærområde¹¹: Sommerdag i Fruens Bøgeskoven, 250 kroner, Vinterlandskab, Lettebæk, 250 kroner og Høstmark ved Elmelund,

¹⁰ Desværre har jeg ikke kunnet finde en oversigt over de værker, som Rendboe i 1965 udstillede på Den Frie. Men ifølge Per Jølting var det for ham en ”fortryllende tildragelse” at se Rendboes værker Forårsaften, Kolonihaven, Forårslus, Boulevarden og Huse i de lyse nætter

¹¹ Naturligvis malede Rendboe også motiver fra de fleste steder på Fyn, men her var han afhængig af bil og en chauffør. Ofte kunne der stå en pæn skare omkring ham, når han arbejdede med lærredet. Gennem årene blev det også til motiver fra talrige rejser til de nordiske lande og Italien

200 kroner. På Byarkivet i Odense er der bevaret en oversigt over malerier på en udstilling i Odense i 1977. Her var 35 værker udstillet, det billigste kostede 400 kroner. Men her 14 år senere i 1977 lå priserne dog en smule højere. De fleste kostede mellem 1000 og 1600 kroner. Det dyreste, Snelandskab ved Volderslev, kostede 3000 kroner.

En flittig udstiller

Rendboe udstillede efter sin første udstilling i 1962 jævnligt sine værker. I Odense udstillede han således næsten hvert år i Kunstbygningen på Filosofgangen, adskillige gange i Svendborg. Dertil kom udstillinger i en række kunstforeninger over hele landet. På Den Frie i København udstillede han fra 1965 til 1969. I 1967 havde han en udstilling på Dalum Bibliotek. I september 1980 inviterede Rendboe til en retrospektiv udstilling af akvareller i Kunstbygningens store sal i Odense. Medens hans udstillinger oftest var bygget op omkring landskabsmalerier, så valgte han på en udstilling i 1978 at tage flere portrætter med end ellers. Anmelderen på Fyens Stiftstidende var positiv og skrev, at Rendboe har vist sig at være ”en udmærket menneskemaler med evne til at gribe en lighed og med raske strøg at give indtryk af en bevægelse.” Anmelderen mente dog, at Rendboe skulle vælge at tage færre værker med, når han udstillede, så ”ville der stå større respekt omkring hans maleri.”¹²

Økonomi og nerver

I et interview i smedenes blad Metal i 1966 undrede interviewereren sig over, at Rendboe ikke tog højere priser for sine

værker. ”Jeg vil gerne lave malerier, så almindelige mennesker også har råd til at anskaffe sig nutidig kunst. Og jeg kan ikke klage, jeg har solgt godt på alle mine udstillinger. Sidste år solgte jeg praktisk taget alt, hvad jeg havde med på udstillingen i Den Fries bygning i København.” På spørgsmålet om, hvorfor Rendboe så vedblev at arbejde på værftet, henviste han til den usikkerhed, som han havde oplevet i sin barndom. ”Jeg har lovet mig selv, at jeg ikke vil udsættes for den ydmygelse, som fattigdommen er.” Så dybt sad angsten for fattigdommen altså stadigvæk i nogle mennesker i de fremgangsrige tressere! Arbejdet på skibsværftet betød for Rendboe ikke andet end det daglige brød. Den virkelige arbejdsglæde fandt han alene i sin kunst, når han så resultatet af sine anstrengelser. Hvad angik hans politiske interesse, så svarede han, at politik jo var ”menneskers værk!” Det svar var nok lidt hård kost for nogle af fagbladets læsere!

Fynboernes ætling

Som kunstner var Svend Aage Rendboe selvlært og havde i den forstand ingen læremestre. Men igangsættere var der naturligvis. Han følte sig i slægt med den gruppe af kunstmalere, som kaldes Fynboerne. I sine tidligste år arbejdede han især med pastel og akvarel, senere i livet blev oliemalerier hans foretrukne. Til Jølting forklarede han, at han sympatiserede med Fritz Sybergs natursyn. Han var, sagde han, også stærkt påvirket af ”de franske impressionisters subjektive virkelighedsskildringer, deres flimrende kolorit, deres uafhængige forhold til motivet”, så da han omkring 1950 gav sig i kast med oliemaleriet var det

¹² Fyens Stiftstidende 12. november 1978, artiklen signeret Mülle

Portræt af Svend Aage Rendboe.

Foto: Privateje.

med et sybergsk-impressionistisk udtryk.¹³ Jølting understreger dog, at Rendboe med årene har ladet sig inspirere af de maleriske værdier i den nyeste kunst og ”er blevet mere moden kunstnerisk”. Når Jølting skal bedømme Svend Aage Rendboe, så sker det med vendinger som ”en god maler, ukrukket og ærlig”, hvis malerier rummer noget redeligt og personligt, med en ”erfaringsdybde, som gør hans billeder vægtige”. I et andet portrætinterview blev Rendboe kaldt for ”Fynboernes ætling”.¹⁴

Et betroet talent

Når Rendboe i 1966 gav det ovennævnte lidt mærkelige svar, at politik for ham var menneskeværk, så hang det sammen med hans religiøse anskuelse på det tidspunkt. I samme interview blev han spurgt om forholdet mellem hans religiøsitet og hans eget kunstneriske talent. Dertil

svarede han: ”Hvis jeg overhovedet har et talent, så er det et betroet talent, som jeg har fået fra Gud. Det føler jeg mig meget taknemmelig for. Det er en gave.” Til de talenter, som Rendboe havde fået skænket, hørte også en digterisk åre. Der foreligger ikke nogen trykt digtsamling fra hans hånd, men i privat eje findes mange håndskrevne og illustrerede digte. På Odense Centralbibliotek udstillede Rendboe på et tidspunkt en illustreret digtsamling ”Årets kreds”.¹⁵ Ved festlige lejligheder kunne man opleve ham som en fremragende taler, der lod sin evne til ordekvilibrisme sprudle.

En tragisk ulykke

I sommeren 1987 kom Svend Aage Rendboe ud for en tragisk faldulykke under udførelsen af sit arbejde som vinduespudder, og han døde kort efter den 13. juli. Han blev stedt til hvile på Dalum Kirkegård den 17. juli 1987.¹⁶ På gravstenen under Svend Aage Rendboes navn står et lille digt, som han selv har forfattet (oprindeligt skrevet til hustruen, medens hun lå og sov¹⁷):

*Endnu sødt du sover, vaagn af søvn, kære
Lad et kys dig over til bevidsthed bære.*

*Lars Hagensen er sognepræst ved Dalum
Kirke og formand for Dalum-Hjallese
Lokalhistoriske Forening*

¹³ I en samtale med Knud Ågård i smedenes fagblad Metal i september 1966 siger Rendboe dog, at ”det var de franske impressionister, der i begyndelsen kom til at betyde mest for mig.” Det var først senere, at Fynboerne fik indflydelse på hans kunstneriske udfoldelser. Men Rendboe forstår godt, at han bliver sammenlignet med disse, da han jo bevæger sig indenfor samme motivkreds – nemlig det fynske landskab

¹⁴ Samme interview. Selvom Rendboe senere i livet havde mulighed for at gå på Kunstakademiet, så var det ikke et ønske hos ham, fortæller hans datter Solveig Havlit. Han ville ikke formes

¹⁵ Kunstnere på Fyn, årgang 1987, side 32 (Jytte Rendboe omtales i øvrigt også. Hun var en meget anerkendt patchwork kunstner og en markant personlighed, der ofte underviste og holdt foredrag)

¹⁶ Svend Aage Rendboes enke samlede i oktober 1987 en række tegninger, pasteller, akvareller og malerier til en mindeudstilling, der blev holdt i atelieret i hjemmet på Hjallesegade 46

¹⁷ Ifølge Solveig Havlit

Vi letter byrden

Dalum-Hjallese Begravelse blev grundlagt i 1926 af snedkermester Henry Pedersen. I alle årene har forretningen ligget på Jernbane Allé. Siden 2001 har vi videreført traditionerne. Vi letter de praktiske byrder i forbindelse med begravelser og bisættelser i Dalum-Hjallese – med erfaring, indlevelse, et højt fagligt niveau og lokalt kendskab.

*Indlevelse, faglighed
– og en fair, gennemskuelig pris.*

Kim Bøilerehaug
Diplomuddannet
bedemand

**Bøilerehaug
begravelse**

afsked.dk

66 13 24 55

**Dalum-Hjallese
Jernbane Allé 1**

Det sker i Hjallesø Kirke

Foruden højmesser, gudstjenester og familiegudstjenester kan man deltage i:

Babysalmesang, sangaftner, koncerter, sogneaftner med foredrag, studie- og læsekredse, filmklub, tirsdagsklub med foredrag, fredagscafe første fredag i måneden.

Endvidere kan man gå til:

Kor (vi har både børnekor, ungdomskor og voksenkor).

Hjallesø Kirke, Hjallesøgade 25, 5260 Odense S

Tlf. 66 15 25 20, mail: kirkekontoret@hjallesøkirke.dk

Seks små orgelpiber

Af Grethe Meier

En rigtig Dalumslægt

Grethe Korsgaard Meier har boet i Dalum i 68 år. Heraf de 58 år på samme adresse, Bergendals Allé 33. Selvom hun er født i København og boede sine første år i hovedstaden, så tilhører hun en familie, der har rødderne dybt forankret i Dalum. Faktisk hører hun til i en familie, hvor hun i hvert fald i lige linje på sin mors side i Dalum kan spore familieanerne helt tilbage til tipoldeforældrene Peter Olsen Korsgaard og Louise Albertine Adolphine Stolberg. Grethes tipoldemor blev født i

1836. I dag er Grethe selv 83 år gammel. Lige efter krigen – i 1946 – flyttede hun sammen med sine forældre og sin 6 år yngre bror til Dalum, fordi hendes mor, Ella Korsgaard Rasmussen, gerne ville tilbage til sin familie.

Tingene fortæller historie

Lokalhistorisk årsskrift har bedt Grethe Meier berette lidt om sin slægt i Dalum. Mange vil sikkert kende Grethe Meier, som i mange år arbejdede som sekretær for provsten i Dalum præstegård og senere har været en flittig medarbejder på det lokalhistoriske arkiv. I dag nyder

De 6 orgelpiber, som Grethe Meier købte en dag i Dalum Præstegård. På fotoet til venstre ses Grethes søn Arne.

Foto: Lars Hagensen.

Grethe og hendes mand Knud Erik deres otium i huset på Bergendals Allé. ”I denne varme sommer”, fortæller Grethe, ”har jeg mange gange gået frem og tilbage gennem vore stuer med forfriskninger. Denne tur har ikke været kedelig, for hver gang passerer jeg mange ting, som har været i vor eje i alle de år, min mand og jeg har været gift. Somme tider, tænker jeg, at vort hjem er et slags museum, for vi gemmer så mange ting, men vi kan jo heller ikke undvære dem. De har en værdi – hver især er en historie for os. Tingene har vi fået foræret, arvet eller købt af os selv.”

Seks orgelpiber

Der er dog blandt de mange minder i stuen nogle små mærkelige rør af metal på en af væggene, som især får Grethe Meier til at tænke tilbage på slægten i Dalum. Det er 6 små gamle orgelpiber. Midt i 1980'erne fik Dalum kirke nem-

lig udskiftet sit orgel. ”En dag tilbage i 1985/86 – jeg husker ikke præcis – cyklede jeg forbi Dalum kirke og slog et smut ind til præstegården. Jeg havde en aftale med pastor Günter Hintze. Det gamle kirkeorgels nedtagne piber var til salg. De lå i store dynger eller stod oprejst langs væggen i den gamle konfirmandstue i præstegården – nogle var kæmpestore og andre meget små. De fleste piber stammede fra Frobenius-orglet, som var fra 1927 – enkelte stammede dog fra Demant-orglet helt tilbage fra 1850. Jeg udvalgte til mig selv 6 små i forskellig størrelse. De blev anbragt på væggen hjemme i stuen. Nogle andre blev udtaget til brug som gaver til nogle venner og familie, der ligesom jeg kunne fornemme historien bag dem”

Orgelbrus ved overhøringer og konfirmation

For Grethe Meier er de meget dekorative

Grethe Meiers forældre Søren Frederik Reinhardt og Ella Rasmussen blev viet i 1931 og er her fotograferet med den nærmeste familie.

Foto: Dalum-Hjallese Lokalarkiv.

orgelpiber dog mere end pynt, de fortæller på deres måde historien om hendes familie. ”De har været med ved mange begivenheder i min egen familie. Piberne har desuden spillet til mange gudstjenester, bryllupper, barnedåb og begravelser for vore venner og bekendte.” Da Grethe var kommet til Dalum i 1946, begyndte hun samme år ”at gå til præst”, som man ofte kaldte konfirmationsforberedelsen, i den samme stue i præstegården, hvor hun mange år senere fandt de mange orgelpiber opstillet og udbudt til salg. Også dengang skulle konfirmanderne naturligvis deltage i gudstjenesterne, men tillige i de overhøringer, som præsten holdt med sine konfirmander i kirken forud for konfirmationen. 52 konfirmander stod på rad og række. ”Her spillede orgelpiberne ligesom de gjorde det ved min konfirmation i 1946 og ved min brors i 1952.” Grethe var i sine ungdomsår med i spejderkorpset De grønne Pigespejdere i Dalum. Her spillede orgelpiberne under de store gudstjenester, hvor korpset deltog. ”Jeg glemmer aldrig suset, der gik gennem os alle – orgelbruset og faneparaden var optakten til noget stort.” Orgelpiberne spillede ikke til Grethes eget bryllup med Knud Erik Meier. Det foregik i 1956 i Rynkeby kirke. Men da deres søn Arne blev båret til dåben i Dalum kirke i 1962 og senere konfirmeret samme sted, lød de smukke orgeltoner fra piberne.

En række af store familiebegivenheder

Grethe Korsgaard Meier kan trække en lang og ubrudt perlerække af store familiebegivenheder, hvor de små piber, som hænger på stuevæggen, må have udsendt deres orgeltoner. Hendes mor Ella

Korsgaard Rasmussen blev døbt i Dalum kirke i 1910, konfirmeret samme sted i 1924 og gift foran alteret til orgelbrus i 1931. Ved brylluppet i 1931 deltog mange slægtninge, onkler og tanter, ja faktisk var Grethe selv med. ”Også jeg var med – men lidt mere diskret, idet jeg blev født 3 måneder senere”, fortæller hun. ”Langt de fleste af disse mine onkler og tanter, som deltog, er også blevet døbt, konfirmeret og gift i Dalum kirke, ja adskillige er begravet eller bisat herfra.”

Medgang og modgang

Grethe Meier er en god fortæller og husker mange ting. Når hun ser orgelpiberne, er det slægtens historie på godt og ondt, der dukker op. De fleste gange har piberne spillet til glædelige begivenheder. Men der har også været voldsomme begivenheder, hvor man måtte samles til orgeltonerne i sorg. Som dengang med Grethes morfar. ”Min mormor Jenny blev gift med Albert i 1908 i Dalum. Han døde en forårsdag i 1944 i hjemmet. Han blev fundet med en strikke om halsen, og først ca. 25 år efter fik jeg at vide hvorfor. Til deres hjem kom der næsten dagligt et meget veltalende og velvidende postbud. Min morfar sad i bestyrelsen for Dalum Brugsforening, vistnok også i Dalum Sygekasse, så der var megen post. Postbuddet vidste i hvert fald en masse om beboerne, idet alle postkort blev studeret godt og grundigt, før de blev afleveret. Han var også blevet vidende om, at morfar led af kræft i maven, og morfar blev informeret på drabeligste vis om, hvor slem en operation kunne være for ham, og det kunne han ikke leve med.” Morforældrene boede på Demantsvej, som dengang stadigvæk hed Dalumvej, og det har været det gamle Demant-orgel,

der spillede for dem ved deres bryllup. ”Men mon de nogensinde tænkte på det?” funderer Grethe. På samme vej boede også andre slægtninge. Dengang flyttede man ikke så ofte.” Min morfars bror, Jens Rasmussen boede og døde også på Demantsvej.”

En forfærdelig ulykke

Morfarens triste død er desværre ikke den eneste dramatiske familiehistorie, som Grethe kender til. ”Min mormors mor, Louise Vilhelmine Ingeborg Korsgaard, som var født i 1856 i Odense, flyttede i 1895 sammen med sin mand Lars Hansen til Dalum fra Søndersø, hvor de i 5 år havde været bestyrerpar på Søndersø fattiggård.” Men den 14. august 1897 ramte ulykken. Ifølge den beretning Grethe har fra sin mormor, omkom Lars Hansen den dag ved en frygtelig ulykke på Dalum Papirfabrik. I stengangen blev han totalt mast mellem stenkværnene. Både den omkomne Lars Hansen og hustruen er begravet fra Dalum kirke. Hun døde mange år senere i 1922.

Din egen dag er kort, men slægtens lang

Men det længste Grethe har kunnet spore orgelpibernes toner i familien er altså tilbage til hendes tipoldemor Louise Albertine Adolphine Stolberg, der blev født i 1836. Både hun og ægtefællen er formentlig også blevet begravet fra Dalum kirke.

”For alle disse personer i min slægt har orgelpiberne spillet, men det nye Marcussen-orgel, som blev sat ind i kirken i 1986, har siden spillet til både mine forældres og min brors begravelse.”

Langt de fleste af de her nævnte medlemmer af Grethe Meiers Dalum-familie har været ansat på papirfabrikken. ”Men det er en helt anden historie”, som Grethe siger.

Grethe Meier var provstisekretær ved Dalum Kirke i perioden 1976 – 1994.

Desuden var hun arkivmedarbejder ved Dalum-Hjallese Lokalhistoriske Arkiv fra 1988 - 2006

Murermester og aut. kloakmester

Raun ApS

Brian Raun
Gammel Højmevej 72
5250 Odense SV

Telefon 66 17 04 59
Fax 66 17 50 29
Mobil 40 16 84 00

bu.raun@mail.dk

Gudrun fortæller om sit liv 1914 – 2014

Af Lars Hagensen

”Det kniber med øjnene, men ellers har jeg det da godt”, siger min borddame ved Ældreklubbens julefrokost i 2013, Gudrun Rasmussen. Hun er årgang 1914 og ser frem til sin 100 års fødselsdag i marts måned i 2014. At hun er en dame på 99 år, glemmer man hurtigt, for hun er munter, kvik i replikken og har helt tjek på, hvad der foregår både lokalt og på landsplan. Det er kun, når hun taler om noget før 1940, at man bliver mindet om, at hun ved krigens begyndelse allerede var en ung pige på 26 år. ”Vil du en dag i det nye år fortælle mig om de sidste 100 år?” spørger jeg. Gudrun nikker. Og det er derfor jeg nu en vinterdag sidder i Gudrun Rasmussens fine lille bolig på Morelvænget. Gudrun er i sprudlende humør som altid, hun svarer beredvilligt på alle mine forundrede spørgsmål, og kun en enkelt gang tøver hun lidt med et årstal. Ellers er hukommelsen knivskarp.

Mange munde at mætte

Gudrun har tilbragt hele sit liv i Hjallesø og Dalum på nær de seneste år, hvor hun har boet i Sanderum. Nå ja, det allerførste år af sit liv tilbragte hun i Bellinge, hvor hun og tvillingsøsteren Karen blev født den 23. marts 1914. Men da Gudrun var 1 år gammel flyttede familien til Solbakken lige bag Papirfabrikken. Hendes far Hans Jørgen Jørgensen var uddannet håndskomager i Bellinge med eget værksted, men fik arbejde på Papirfabrikken i Dalum. Der var mange munde at mætte i familien, foruden forældrene

Hans Jørgen og Sofie var der efterhånden 6 børn, Valdemar kaldet Valde, Marie, tvillingerne Karen og Gudrun, Margrethe kaldet Grethe og Ove. Derfor fortsatte Jørgensen i sin sparsomme fritid med at sy sko hjemme på Solbakken, hvor han havde et lille værksted i et udhus. Som lille pige holdt Gudrun af at iagttage sin far, når han sad og arbejdede med sit håndværk i værkstedet.

En uretfærdig lussing

På spørgsmålet om, hvad der er Gudruns første minde, ryster hun på hovedet. Det ved hun ikke. Til gengæld har hun klare minder fra barndommens gade og skoletiden. Hun gik i 1. – 4. klasse på Dalum Skole på Dalumvej, den bygning som i dag rummer Virksom Dialog. Her huskede hun med glæde sin lærer Frederik Thorbek (1869-1935), som i øvrigt også var organist ved Dalum Kirke i mange år. Siden kom hun på Dalum Centralskole (Dalumskolen) i de større klasser, og her var lærerne ikke alle lige rare. En af lærerne hed N.A. Romose. En dag stak han Gudrun en knaldende lussing, så der længe efter sås røde aftryk af hans fingre på hendes kind. Lussingen var ekstra uretfærdig, da den egentlig var tiltænkt pigen ved siden af. Gudruns mor Sofie blev vred og gik resolut op på skolen og fortalte lærer Romose sin uforbeholdne mening om den sag. ”Men jeg kunne nu alligevel godt lide ham”, siger Gudrun tankefuldt. Mindre tilgivende er hun over for læreren i naturhistorie, Gerhardt Jensen. Ikke på egne vegne, men på nogle kammeraters. Lærer Jensen havde den

vane, fortæller hun, at stille spørgsmål. I klassen var der en lille gruppe af elever, som ikke havde så let ved at svare på spørgsmålene. Svarede ingen i klassen, så kunne han finde på at kalde lige netop de svage elever samlet op til katederet med ordene ”Jamen, så må ’Det døvstumme Sangkor’ hellere komme herop!”. ”Jeg tror ikke en lærer i dag kunne finde på det”, siger Gudrun. Selvfølgelig var man også De’s med alle sine lærere.¹

Leg og sang

For enden af Solbakken, hvor familien boede indtil engang i begyndelsen af 1920’erne, lå Gasværket. Det var en blind vej og derfor en herlig legeplads for de mange børn, som dengang befolkede husene. Man kunne uforstyrret af trafikken lege med sine søskende og kammerater.

Man slog med pisk efter en top, erindrer Gudrun, legede skjul eller trillede gamle cykelhjul uden eger. Bag huset lå dengang en stor mark med højt græs, som man kunne træde små stier og gange i. Hjemme syede tvillingsøstrene dukketøj. En jul fik Gudrun og Karen hver en lille træsenng med en dukke i, medens lillesøster Grethe fik en vugge med en dukke i. Juletræet så man først den 24. december, det var gemt indtil den store aften og blev pyntet af børnenes mor. Især erindrer Gudrun de mange aftener, hvor familien samledes omkring stuebordet for at synge, især fra Højskolesangbogen. For moderen Kristiane Sofie Magdalene Jørgensen havde i sin ungdom været på højskole, og hun var meget dygtig til at synge.

Dalum Skolevæsen, lærerkollegiet ca. 1925 – 30. Her ses flere af Gudruns lærere. David Andersen (midterste række, længst til venstre) samt Gerhardt Jensen og N.A. Romose (begge øverste række længst til højre).

Foto: Dalum-Hjallese Lokalarkiv.

¹ Om de nævnte skoler, se Jytte Rauns artikel i årsskriftet fra 2010, s. 31-35 og afsnittet om skolen i Dalum i Dansk Skolehistorie (1850-1920), bind 3, Aarhus Universitetsforlag 2014. Sidstnævnte værk anmeldes i dette årsskrift

Ét ugentlig bad og den spanske syge

Gudruns familie boede til leje på Solbakken 13 på 1. salen hos en slagtermester og viktualiehandler V. Juul Hansen. På 1. salen rådede familien over to stuer, et soveværelse og et køkken. Toilettet var udendørs. Én gang om ugen tog Sofie Jørgensen familiens børn med ned på ægtefællens arbejdsplads, Dalum Papirfabrik. Her kunne de komme i bad. Slagterfamilien med deres tre børn Asger, Alvin og datteren Gudrun boede i stueetagen, og nede i kælderen havde familien deres slagterforretning. Sofie Jørgensen tjente lidt ved at lave storvask for slagterfamilien. Omkring 1918, da vores Gudrun på 1. salen var 4 år gammel, hærgede den

så kaldte Spanske Syge. Det var en yderst smitsom form for influenza, der havde ligheder med nutidens frygtede fugleinfluenza. Hele slagterfamilien blev ramt af den Spanske Syge, og Gudruns mor tog sig af de syge underboere, ja en periode passede hun tilmed slagterforretningen. Hvordan hendes mor overkom det, forstår Gudrun den dag i dag ikke. Men hun husker den stadige frygt for, at smitten skulle sprede sig. Moderen lavede varm hyldebærsaft, som børnene skulle drikke om aftenen. Heldigvis undgik Gudrun og hendes familie at blive ramt af den frygtede sygdom. Men på verdensplan døde, anslås det, 50 millioner af sygdommen, i Danmark omkring 14.000.

*Da Gudrun var 9-10 år gammel flyttede familien til det nu nedrevne hus på Dalumvej 152, den del af vejen som senere blev omdøbt til Demantsvej og fik nr. 38. Forhuset, 1. sal.
Foto: Dalum-Hjallese Lokalarkiv.*

Konfirmationen

Da Gudrun var blevet en 9-10 år gammel flyttede familien til et hus på Dalumvej 152, den del af vejen som senere blev omdøbt til Demantsvej og fik nr. 38, Forhuset 1. sal. Forhuset var et selvstændigt hus, bagved var der noget, som Gudrun husker som et hus bygget for mere eller mindre husvilde.²

Hun gik til konfirmandforberedelse hos sognepræsten, provst Hans Jørgen Andersen, i Dalum Præstegård. Han var

en meget rar mand, husker hun. Da han første gang hilste på holdet og så Gudrun og Karen, sagde pastor Andersen venligt: ”Nå, I er nok søskende!”, hvortil Gudruns søster Karen promptede svarede: ”Nej, vi er tvillinger!” Alt tøj til alle børnene syede Gudruns mor selv, bortset fra andendagskjolerne. Måske stillede vi her krav, siger Gudrun, for det blev i hvert fald overladt til en ”rigtig” syerske. Tvillingsøstre blev konfirmeret i Dalum Kirke den 25. marts 1928 et par dage efter deres 14 års

Konfirmandholdet foråret 1928 i Dalum Kirke. Læg mærke til provst H.J. Andersens bløde hat i busken til venstre. Billedet er taget ud for kirkens kor og den nordre korsarm. Kirken var under en gennemgribende renovering, bemærk den nu forsvundne dør i koret bag konfirmanderne. Foto: Dalum-Hjallese Lokalarkiv.

² Der boede en del mennesker i den nu forsvundne bygning på Demantsvej, som fik nummer 38. I arkivet findes der desværre ikke en oversigt over husets beboere i Gudruns ungdom. Men i den ældste oversigt i arkivet, Odense Vejviseren 1947-48, er bygningen anført som kommunens ejendom og på det tidspunkt boede der: H. J. A. Jørgensen, papirarbejder, J. A. Andersen, arbejdsmand, A. Jørgensen, husmoder, A. Johansen, fru, Th. Rasmussen, lagerarbejder, P. S. Christiansen, arbejdsmand og R. Chr. Andersen. Hvor mange børn der har boet, fremgår ikke af Vejviseren

fødselsdag. Konfirmationsbilledet findes bevaret i arkivets samling. Et par ord skal knyttes til det, da det fortæller meget. Tvillingerne Karen og Gudrun sidder sammen midtfor på anden række i ens kjoler og med fint tørklæde om halsen. Gudrun sidder med en lille buket vintergækker i sine foldede hænder. Næsten alle børnene har i øvrigt sat en vintergæk i tøjet, også drengene. At de fleste må komme fra hjem, hvor det var småt med penge, ses på tøjet, ikke mindst på skotøjet. Fotoet er taget udendørs (det er marts måned!), men netop i perioden 1926-29 gennemgik Dalum kirke en gennemgribende restaurering. Det fornemmes på billedet, kirken ser ganske forfalden ud, og konfirmandholdet står ved hjørnet af det nordre kor mellem murbrokker og væltede gravsten. Provsten sidder med laksko og butterfly. Nede på busken ved hans højre side ligger hans sorte bløde

Tvillingsøstrene Karen (tv) og Gudrun (th) med ens konfirmationskjoler og en vintergæk i hånden. 25. marts 1928.

Foto: Dalum-Hjallese Lokalarkiv.

hat med silkebånd. Men restaureringen tillod åbenbart, at konfirmationen kunne foregå indendørs i kirken! Desværre er Gudrun nu så dårlig til at se, at hun ikke kan identificere de andre på fotoet.

På privathospital i hovedstaden

Efter konfirmationen kom Gudrun ud at tjene. En af hendes skolelærere, David Andersen på Centralskolen, boede på Clausens Allé i Dalum. Han skaffede hende en plads i huset hos en kollega fra Jernbanegades Skole. Lærer Nielsen og hans hustru på Finsens Allé havde netop fået barn, og de næste 4 år var Gudrun barnepige i familien. Den bedste tid tilbragte Gudrun imidlertid i København. Hun var begyndt at se lidt til den jævnaldrende Viggo Rasmussen, der boede hjemme hos sine forældre, hollænderformand³ Laurits Rasmussen og frue Marie på Bøgedals Allé 6. Men Viggo læste på det tidspunkt til telefonmaskinist, og de to så derfor ikke så meget til hinanden, som Gudrun gerne ville. I stedet for at gå og kede sig, tog hun til København og fik arbejde på Frants Howitz' Fødehjem på Frederiksberg. Det var en privatklinik, og de fødende tilhørte det bedre borgerskab⁴. Men Gudrun havde det fint med at passe de fine fruer. I øvrigt arbejdede Gudruns søster Marie i klinikens køkken. "Det var en utrolig dejlig tid", mindes hun.

³ Titel på en medarbejder på Papirfabrikken, som kunne betjene en særlig maskine – en Hollænder – ved fremstillingen af papirmassen

⁴ Frants Howitz (1847-1912) betragtes almindeligvis som Nordens første gynækolog. I 1896 oprettede han på Lampevej Howitz' Fødehjem, i begyndelsen beregnet for ubemidlede kvinder. Vejen skiftede senere navn til Howitzvej. Fødehjemmet fungerede indtil 1942, hvor det blev overtaget af Frederiksberg Politi. Fødeklubben er i nyere tid blevet revet ned i forbindelse med en udvidelse af Frederiksberg Domhus

Den vrede forstanderfrue

Tilbage i Odense kom Gudrun en kort tid igen i huset, men særligt husker hun det år, hvor hun arbejdede på Dalum Landbrugsskole. Det var under den navnkundige forstander Johs. Petersen-Dalum og dennes hustru Ingeborg. Gudrun syntes om arbejdet, hun var den ene af to stuepiger. Medens hun skulle tage sig af den del af skolen, som blev brugt af landbrugseleverne, tog den anden stuepige sig af mejeristerne. Gudrun havde det dog ikke så nemt med forstanderfruen, der ofte blandede sig i arbejdet, men sjældent roste. På et tidspunkt skulle der afholdes et bal på skolen, og da der jo ikke var mange unge piger på skolen, så var det klart, at de to stuepiger skulle deltage. Gudrun havde ganske vist fået ondt i ryggen dagen forinden, men hun ville med. Det betød, at hun den næste

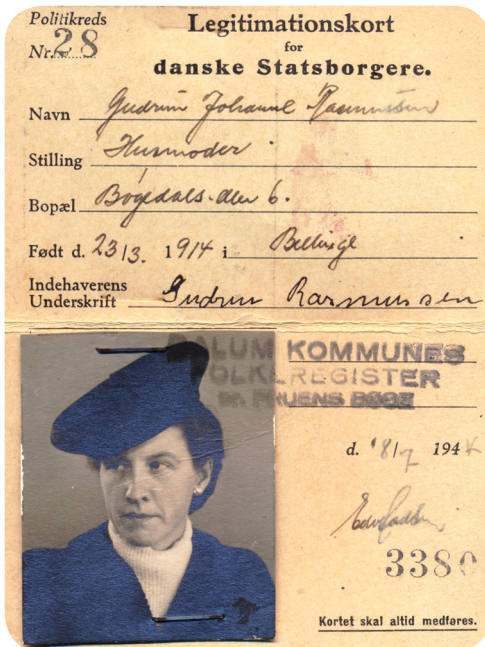
morgen efter ballet havde så ondt, at hun næsten ikke kunne kravle på arbejde. Den anden stuepige fik ondt af hende og sagde, at Gudrun skulle lægge sig. Så skulle hun nok tage hendes arbejde den dag. Der gik dog ikke lang tid, før kammerdøren blev smækket op med et brag, og forstander Petersen-Dalums hustru kom ind og skældte Gudrun ud, så det hørtes over hele skolen. ”Ja, ser man det. Her ligger De og bestiller ingen ting. Det kan De finde ud af!” Det blev for meget, og Gudrun kravlede hjem til Demantsvej. Dermed sluttede den tid, hvor Gudrun var ude at tjene.

Frakker og strømper

På Gudruns vielsesattest står der ugift syerske. Efter den lidt bratte afslutning på Landbrugsskolen fik hun arbejde som syerske på fabrikken Norden på Rugaardsvej, hvor hun en tid syede frakker. Siden kom hun på en strømpefabrik, som dengang havde til huse i Claus Bergs Gade. Den var ledet af en tysk mester, som åbenbart fik tillid til Gudruns evner. I hvert fald spurgte han på et tidspunkt, om hun ikke havde lyst til at betjene en ny og særlig maskine, som fabrikken havde fået. Nu arbejdede man jo på akkord, og Gudrun husker, at hun blev lidt ilde set af de andre på grund af mesters idé. Gudrun var kommet sidst ind.

”En grim tid”

Viggo Rasmussen var i mellemtiden blevet færdiguddannet og ansat i Telefonhuset på Klingenberg. I september 1942 blev Gudrun og Viggo viet af sognepræst Kaj Rasmussen i Dalum Kirke. De nygifte flyttede ind på førstesalen hos svigerforældrene på Bøgedals Allé 6. Viggos forældre havde i baghaven et større hønseri. Viggo,

Gudrun Rasmussens legitimationskort nr. 3380, udstedt den 8/7 1944. Privateje.

*Gudrun Rasmussen i sin stue anno 2014.
Foto: Lars Hagensen.*

der som barn havde lidt af gigtfeber, havde ikke et stærkt helbred. En dag, da han havde hjulpet sin far med at grave ud til et nyt hønsehus, blev han syg og spyttede blod. Det viste sig, at han havde anstrengt sit hjerte for voldsomt. Den unge Viggo Rasmussens virke i frihedsbevægelsens arbejde under krigen tærede også stærkt på helbredet. Han fik sammen med nogle bekendte, Wørmer⁵, som havde en radioforretning inde i Vestergade (overfor IG, det senere Magasin), en ingeniør Carlsen fra Bülowvej og en tredje mand, som Gudrun ikke længere kan huske navnet på, fat på en kraftig radiomodtager, der kunne modtage fra England. Den blev installeret hjemme hos Gudrun og Viggo på Bøgedals Allé. Viggo lavede også små

⁵ Gudrun er en smule usikker på stavemåden

sendere, som kunne sende til kystbyerne med besked om våbenedkastninger. På et tidspunkt begyndte tyskerne imidlertid at ”pejle” sig betænkeligt tæt på senderen. Længere nede på vejen boede der også en tysk familie, hvor der færdedes mange tyskere. Viggo frygtede, at de kunne finde på at sige noget – hvad de dog ikke gjorde. Men det tog på nerverne. Bankede det på, havde Viggo sagt til Gudrun, så måtte hun kun gå halvvejs ned ad trappen, når han åbnede. ”For de kan finde på at skyde først”. På et tidspunkt blev det sikrest at gå under jorden. Radiomodtageren blev omhyggeligt skjult i et af hønsehusene i baghaven resten af krigen. Efter en overnatning hos Gudruns søster i H.C. Andersens Gade fik Viggo Rasmussen en lejlighed på Skibhusvej, hvor han skjulte sig en tid. Han kom ganske vist hjem igen, inden krigen sluttede, men det var et stort pres for den svagelige mand. ”Det var en grim tid”, gentager Gudrun adskillige gange og nikker sørgmodigt med hovedet. Men to begivenheder lyste dog op. I 1943 havde de fået deres første barn, sønnen Carlo, og i 1948 kom Hans Viggo til verden.

Sorrig og glæde

Men få år senere, den 3. oktober 1949, døde Viggo Rasmussen på Amtssygehuset. Familiens yngste barn var blot 1 år gammelt og lå samtidig meget syg af mæslinger. Gudrun måtte gå den tunge gang mellem sit syge barn derhjemme og sin døende ægtefælle på Sygehuset. Hendes barn kom sig, men ikke Viggo Rasmussen, der kun blev 36 år. Laurits og Marie, hos hvem Gudrun stadig boede, hjalp hende meget i de svære år. Det er tydeligt, når hun beretter, at hun holdt

meget af sine svigerforældre. Da Gudrun efter nogle år traf en ny mand i sit liv, Aksel Jørgensen, blev han modtaget godt af Marie og Laurits Rasmussen. Gudrun og hendes to sønner flyttede hen til Aksel på Astrupvej. Men da Gudruns svigerforældre døde, købte de huset på Bøgedals Allé 6, hvor Gudrun og Aksel Jørgensen boede helt frem til 2001. Aksel Jørgensen havde et godt arbejde som maskinarbejder på Thrige, så Gudrun behøvede ikke siden komme på arbejdsmarkedet. I 2001 flyttede de sammen til Morelvænget, men kort efter døde Aksel Jørgensen.

Et godt liv

Hver dag kigger en af Gudruns drenge forbi med en liter mælk, men ellers klarer hun hverdagen uden nævneværdig hjælp. I stuen hænger der minder og billeder fra Gudruns liv. Særlig stolt viser hun et stort billede i en smuk, snørklet guldramme med en stork, som hendes svigermor på Bøgedals Allé har syet for mange år

siden. Hver onsdag tager hun stadigvæk en taxa til Dalum Kirkes Anneks for at deltage i Ældreklubbens arrangementer. Det gode og muntre selskab her vil hun ikke undvære. Gudrun er glad for at leve, siger hun. Man tror hende gerne. ”Jeg har haft et godt liv, det har jeg” og så føjer hun til med et skælmsk smil bag brillerne: ”Men jeg vil gerne blive gammel!”

I TV på 100 års dagen

Efter samtalerne, som blev til ovenstående artikel, er Gudrun som planlagt fyldt 100 år, og hun blev fejret på behørig vis af familie og venner. I dagens anledning var TV Fyn mødt frem. Det blev der et lille fint program ud af, som man kan finde på nettet <http://www.tv2fyn.dk/article/455042:100-aar--Gode-gener>

Lars Hagensen er sognepræst ved Dalum Kirke og formand for Dalum-Hjallese Lokalhistoriske Forening

HOLTE VINLAGER ODENSE

BIRTE & BOY LEVIN
Vinhandler

Dalumvej 59 B - 5250 Odense SV
Tlf. 63 13 01 00
Email: odense@holtevinlager.dk

HOLTEVINLAGER.dk

Foreningen søger flere medlemmer

Kontakt kasserer
Henning Jespersen på mobil:
40372714

eller pr. e-mail:
rebo@stofanet.dk

Hekseri i Dalum 1651

Af Hans H. Fussing¹

Den, der gennemblader tingbøger fra det sekstende og syttende århundrede, møder gang på gang de uhyggelige hekseprocesser og trolddomssager, som dengang hærgede landet, og som er et af de tristeste udslag af religiøs fanatisme og stupid overtro. Kun sjældent forekommer der blot en enkelt heks eller en isoleret sag om trolddomskunster. Snarest kan man sige, at der er tale om åndelige epidemier, der fik næring af hekseenes, ofte ved tortur fremkaldte tilståelser og angivelser af andre besatte kvinder eller – sjældnere – mænd. En længere redegørelse for hekseprocesser vil her føre alt for vidt, og i øvrigt findes der ikke nogen samlet videnskabelig redegørelse for fænomenets rasen i Danmark, men kun en lang række enkelte sager.

Kilderne til det efterfølgende er nogle tingsvidner af Dalum birketing og Fynbo landsting, der ligger i Dalum klostres lensregnskaber, hvor de er brugt som regnskabsbilag for at godtgøre, at lensmanden har haft udgifter til de dømtes henrettelse og ikke har kunnet få disse refunderet fuldt ud af de henrettedes boer. Disse udskrifter får en selvstændig kildeværdi, fordi de pågældende tingbøger er gået tabt.

I en gård på ca. 7 td. hk. – Dyred kaldet – i Ubberud sogn sad i hvert fald fra 1639 en bonde ved navn *Lauritz Pe-*

dersen, der dog som regel kaldtes *Lars Dyred* efter sin fæstegård, som hørte under Dalum kloster len. I 1651 eller 52 var han imidlertid kommet galt af sted, idet han, hans kone Anne og hans bror var under tiltale for tyveri. Hvordan det gik konen, kan ikke ses, men broren blev henrettet, og Lars selv sad i februar 1652 fængslet på Dalum kloster. Skønt han var lænket med en bolt om begge ben, og denne var fastgjort til en bjælke i det tårnrum, hvor han sad, lykkedes det ham natten til den 20. februar at rykke den stolpe, han var lænket til, ind i hullet til sig, og slæbende den og alt jerntøjet med sig gik han ud af tårnet og ind i et brænderum, hvor han brækkede en vindueskarm løs. Han krøb så gennem åbningen ud af klosterbygningen og steg over kirkegårdens gærde og fik ved at sætte boltens fast i kirkeristen brækket låsetøjet itu, så han blev befriet for sin tunge byrde og kunne flygte ud i vinternattens mørke.

Hans flugt blev imidlertid hurtigt opdaget, og lensmanden *Iver Vind* til Nørholm lod sin skriver *Mads Vistisen* og to karle *Christian Madsen* og *Lauritz Nielsen* sætte efter ham til hest og med hund. I Ravnebjerg, kun en milsvej fra Dalum, fangede de synderen, som de anbragte bag i en vogn, hvor de oven i købet satte en mand, *Hans Jørgensen* fra Ravnebjerg, til at passe på ham, mens drengen *Peder Christensen* kørte hestene, og de tre ryttere holdt sig ved siden af vognen. Skønt Lars Dyred således var under skarp bevogtning, gjorde

¹ Artiklen stod i Fynske Aarbøger 1940, her lettere sprogligt bearbejdet af Lars Hagensen med enkelte forkortelser af teksten. Hans H. Fussing (1897 – 1956) var historiker og en periode ansat i Odense. Hans arkivforskning blev et pionerarbejde i belysningen af 1600-tallets historie

Tegning: Mogens Larsen.

han efter vogternes beretning alligevel et forsøg på ved trolddomskunster at forvirre vagtmandskabet, så han kunne stikke af.

Ligesom de var kørt ud af Ravnebjerg, så vogterne, at der var "gloendis ild" i nogle bånd i Mads Vistisens hue, så de hang brændende ned foran hans ansigt, og siden slog ilden ud af en stok, karlen Christian havde i hånden. Mads blev nu klar over, at "der var ondt for hånden", og bød dem trække deres kårder, men da kunne de "øjensynlig" se, at der var tændt en lue lige ved et lys på enden af deres degner², og det glimtede siden ned til fæstet. I det samme kunne drengen, der var kusk, ikke få hestene til at gå, skønt de var på jævn vej, og karlenes heste ville heller ikke ud af stedet. Mads havde derimod bedre herredømme over sin og fik den vendt mod vognen og råbte til Lars Dyred: "Mener du, din ånd, at du med denne din spøgeri vil undvige vore

hænder?" Det svarede Lars ikke på, og Mads slog til hestene, så de gik frem, men i det samme så de andre, at Mads "skindbarlig" brændte, som han havde været en lue, og hunden tudede og skreg.

Djævelskabet forsvandt nu for en tid på nær en lue på hver degen, men da de kom ned ad bakken, standsede hestene igen og vendte vognen tværs over vejen, og da følte de alle, som de var i søvne eller besvimet. Mads slog igen til hestene, så de gik frem, mens luerne slog ud af kårderne, og han sagde til Lars Dyred: "Regerer endnu den slemme ånd dig? Mener du, din gamle skælm, at du så vil undvige os, efterdi vi af gud og øvrigheden er befalet at føre dig på de steder, som du tilbørligen for din misgerning kan blive straffet?" Så holdt trolderiet op, og efterhånden blev det da også lyst; kun så de ilden fare fra vognen ind i et gærde, da de kom hjem på klostermarken.

²Degen var en let kårde fastgjort i bæltet, som i 1600-tallet afløste det tunge og uhåndterlige sværd, se Troels-Lund Dagligt Liv i Norden, bind IV s. 156 (Lars Hagensen)

Selv om Lars Dyred oprindeligt havde været under tiltale for tyveri, og skønt der nu efter vogternes vidnesbyrd ikke kunne være tvivl om, at han var en troldkarl, blev han ved birketinget foreløbig kun tiltalt for den alvorlige forseelse at have brudt og brækket kongelig majestæts mure og jern og om nattetide bestaget kongelig majestæts mure.

Da Gårdsretten bestemte, at den, der besteg kongens med mur befæstede hus, skulle miste livet, var der ingen tvivl for birkefogeden *Rasmus Rasmussen* i Stærmose og de otte nævninge, og 5. marts 1652 blev Lars Dyred dømt fra livet. Lensmanden appellerede sagen til stadfæstelse, og landsdommer *Henning Powisch* tiltrådte dommen 31. marts, da Lars Dyred, som mødte løs og ledig for landstinget, ”intet vidste eller havde sig til erklæring at fremlægge”, men vedstod sin tidligere bekendelse.

Ganske vist var det en alvorlig forseelse at bryde ud af kongens fængsel, men den kunne ikke medføre bålstraf, der kun anvendtes for hekseri, men da lensmanden søgte udlæg for sine udgifter ved hans henrettelse i hans bo, hedder det udtrykkeligt i tingsvidnet om de fire vurderingsmænd, der 2. september 1651 vurderede hans og hans kones bo, at Lars Dyred er svoret til bål og brand. Boet var nu ringe, for da kreditorerne havde fået deres, var der kun en lille stud tilbage til lensmanden, og den vurderedes blot til 4 rdl., og det kunne ikke dække omkostningerne ved henrettelsen, der havde beløbet sig til 12 rdl. *Ole Jensen* fæstede hans gård for det ret høje stedsmål 80 rdl.

Den følgende sag viser desuden, at

Lars havde udtalt sig yderligere om sine trolddomskunster. Under den her beskrevne sag havde han vel tilstået sin flugt, som jo var evident, men han havde nægtet at kende noget til de overnaturlige foretelser, som Mads Vistisen og hans fæller havde beskrevet. Helt benægte sin forbindelse med den onde gjorde han derimod ikke, for da han 21. april og 28. maj 1652 udtalte sig om Karen Letts heksekunster, viste han ikke blot et fyldigt kendskab til dem, men han mente selv at have været med, da hun og de andre hekse og troldkarle samledes Valborg nat – d. 30. april. Lars Dyred er blevet brændt, og måske er det netop under forhørene over ham for trolddom, at man er blevet klar over, at det også var rent galt med Karen Lett.

Karen Lett havde været gift med *Hans Hansen Lett*, der i hvert fald i 1639 sad på en meget stor gård i Sanderum, nemlig 13 – 14. td. hk. Formodentlig døde han 1649 eller 1650, for da blev gården fæstet for 70 rdl. af *Knud Madsen*. Det siges ganske vist ikke, at han da var død, men kun at han tilforn boede på gården, og ved overdragelsen levede han endnu. Imidlertid optræder han slet ikke for konen under processen, så hun har formodentlig da været enke. Under processen mod hende lod lensmandens fuldmægtig 24. april 1652 præst og menighed i Sanderum spørge om, hvordan hun havde skikket sig, og hr. *Niels Bang* svarede da, at hun i hans tid – han blev kapellan her 1639, sognepræst 1643 og i 1663 biskop over Fyns stift³ – altid havde haft rygte for at være en arrig trolddjævel, og sognemændene udtalte sig på lignende

³ Bang var sognepræst i Dalum fra 1643 til 1663. Alterkalken i Dalum kirke er skænket af Bang det år, han blev biskop

måde. Andre vidner havde også længe haft hende mistænkt for trolddom, men ingen havde åbenbart vovet at rette en direkte beskyldning mod hende, før Lars Dyred fremkom med sine opsigtsvækkende udtalelser.

Lars Dyred var i forhør på Dalum kloster d. 21. april 1652, og han erklærede da over for sognepræsten, birkefogeden og landstingshøreren *Jørgen Naur*, at Karen Lett var en troldkone, der havde en ”dreng”, dvs. en slags hjælpende djævel, der hed *Quistus*, og med ham havde hun Valborgsnat været på ”Tyrsbjærg”⁴, da de andre hekse forsamledes med deres ”drenge”. Hun havde benyttet sin magt til at forgøre *Poul Nielsens* kvæg i Sanderum, så han mistede to hoveder, og unge *Anders Lauritzens* kvæg havde hun også forgjort og derved skilt ham ved mange hoveder.

Herved og ved ovennævnte forklaring af præst og sognemænd blev det klart, at man uden større risiko kunne rette beskyldninger mod Karen Lett, og 14. maj stod da Maren Christoffersdatter, salig Mads Bødkers frem på tinget og beskyldte hende for at have forgjort Mads Bødker, hvad allerede han havde udtalt før sin død. For en 8 – 9 år side kom Mads Bødker en dag ind i Karen Letts stue og krævede hende for nogle penge, hun skyldte ham. Da han satte sig ned på en stol, gik Karen hen til ham og rykkede nogle hår ud af hans skæg og gik med dem ind i et andet kammer. Straks faldt Mads Bødker i en heftig sygdom, så syv tænder rådnede ud af hans mund og 28 løse ben brød ud af hans hoved. Derfor måtte han begive sig til Odense hospital, der i øvrigt ikke var et sygehus

i vor forstand, men en lemmestiftelse, og der døde han af samme sygdom, og for den beskyldte hun nu Karen Lett. Karen vedgik, at hun havde trukket skæghår ud af Mads Bødkers hage, men dersom hun var skyldig i de trolddomsbedrifter, Maren beskyldte hende for, bad hun gud, at der her for retten måtte ske åbenbarlig jærtegn på hende. Så snart hun havde udtalt disse ord, faldt hun i en heftig ”ristelse och beffuelse”, så hun næsten var ganske sammenbøjet, og så sprang hun op og ned på jorden og kunne slet ikke tale, førend Mads Vistisen og flere godt folk bad fanden vige fra hende i Jesu navn, da kom hun straks til sin forrige skik igen. Denne uhyggelige scene har sikkert virket ganske overbevisende på de tilstedeværende, og de følgende vidner bestyrkede da også mistanken mod hende ved at berette mærkelige ting om forholdene i hendes hjem.

Boel Christensdatter, der havde været tjenestepige hos Karen Lett, fortalte, at da hun en dag fejede stuegulvet, fandt hun under en kiste to menneskers hovedpander, og da hun spurgte Karen, hvad hun brugte dem til, lød svaret: ”Hvad hus de ligger udi, skal ingen tyve stjæle i!” Det var en almindelig overtro, at der knyttede sig magisk kraft til menneskelige skeletdele, og Karen Lett havde da heller ikke nøjedes med de to kranier, for det følgende vidne, som var den fæster Knud Bunde, der havde overtaget hendes mands gård, fortalte, at da han skulle rykke ind i huset, stod Hans Lett og skovlede noget jord ud af et kammer, og derimellem så Knud en del små ben og et kranium. Han spurgte, hvad det var, og Hans Lett gav det makabre svar: ”Kanske her er et

⁴ Der ligger en høj, Tyrsbjærg, ved Villestofte i Pårup sogn

Tegning: Mogens Larsen.

barn nedsat.” Senere fandt Knud to andre kranier under Karens datters seng, og efter at Karen Lett var blevet anklaget for trolddom, havde han og Lauritz Udrider på Dalum fundet en hovedpande under en fodkiste i Karens kammer. Retten spurgte nu Karen, hvad hun havde brugt disse ben til, men hun kunne intet svar give. Mærkeligt nok blev hun ikke spurgt, hvor hun havde dem fra, for de kan jo ikke siges at høre med til det almindelige indbo i en bondegård.

De næste to vidner var af en lidet pålidelig karakter, idet de intet selv vidste, men kun udtalte sig om, hvad de havde hørt af en anden. Under en normal proces ville de straks være blevet forkastet, idet den, der kun vidnede om en andens mund, overhovedet ikke regnedes for brugbar som vidne. Her har man tilsyneladende ikke fulgt dette lovbestemte – og prisværdige – princip, idet *Mads Pedersen*,

der året før havde fæstet en øde gård i Sanderum, fortalte, at en gammel kvinde *Johanne Ivers*, der havde boet i hans gård forud, berettede, at hun altid troede Karen ilde, fordi hun havde lovet hende ondt. Johanne frygtede derfor altid, at Karen ville forgøre hende, og da hun en dag gik fra kirke efter Karen og så, at hun trådte over en stente⁵, blev hun bange for, at Karen havde slængt noget djævelskab i stenten at forgøre hende med. Hun ville nu forsøge, om det forholdt sig sådan, og gik hjem og hentede en høne, som hun slæbte over stenten. Straks blev hønen så bister og galen, at den rev fjerene af sig, så vidt den kunne nå, og sprang op og ned, så det var et stort ”mirachell” at se på den. Sådan var hønen i to dage, men så døde den også. Skønt en anden bonde vidnede det samme om Johanne Ivers, må historien om den hysteriske høne vist henvises til fantasiens, for ikke at sige

⁵ Lille dobbelt stige med form som et omvendt V, der fører over et hegn eller gærde omkring en mark

løgnens, verden, hvad enten det nu er Johanne eller de to Sanderumbønder, der har haft en noget livlig indbildningskraft.

En lignende andenhåndshistorie berettede *Anders Lauritzen* fra Sanderum, der fortalte, at hans formand i gården *Hans Jørgensen* havde berettet for ham, at da han en dag gik hjem fra kirke, blev han meget syg, hvad han aldrig før havde været, og han mente da, at Karen Lett havde forgjort ham, for de havde aldrig vel kunnet forliges.

Endelig mødtes alle mænd af Sanderum og Højme og vidnede, at så længe de havde været i sognet, havde Karen haft ord og rygter for spøgeri og trolddom, altså en gentagelse af, hvad de tre uger før havde sagt i kirken. Alle disse vidnesbyrd blev nu foreholdt Karen, men hun kunne intet svare.

Trods vidnerne og det dramatiske jærtegn havde man altså intet fået ud af Karen Lett selv, og det, hun tilstod i det næste forhør d. 28. maj, var meget beskedent. Over for sognepræsten og landstingshøreren indrømmede hun, at hun i lang tid havde kunnet "signen og små læsning", og at hun havde signet Jens Basses hustrus finger for edder. Nu var signen og manen forbudt, men det straffedes dog kun med tab af hovedlov og forvisning fra kongens riger og fyrstendømmer, så for at Karens liv kunne være i fare, måtte der mere til. Man forhørte derfor igen Lars Dyred, der dels vedstod sin forrige bekendelse vedrørende Karen Lett, dels erklærede, at han på "Tyrstbjærg" havde set hendes "dreng", den slemme skælm, snart i en stor hunds lignelse, snart som en kalv. Hvordan han

så kunne vide, at det netop var hendes ven Quistus, er jo ikke godt at vide, men da han direkte spurgte Karen: "Erindr I, hvordan I kom til os på Drøysesbjerg⁶ med jeres dreng, da vi alle forsamledes og fulgtes ad til Tyrstbjærg og der besluttede at forgive kvæget?" så svarede Karen, ja, det er sandt.

Nu forelå der altså en tilståelse, men da Maren Bødkers på samme ting stod frem og gav last og klage på hende, at hun havde forgjort Mads Bødker og var en vitterlig og åbenbarlig troldkvinde, spurgte Karen, hvo der vidste, om der skete hende uret eller ej, og dersom hun blev brændt, skulle flere gå samme vej.

Heldigvis synes Karen nu ikke at have gjort alvor af denne trussel om at angive andre, et fænomen, der er så uhyre almindeligt i hekseprocesserne. Disse angivelser var vel oftest en følge af den tortur, som heksen, når hun var blevet overbevist om at være en vitterlig troldkone, tit blev underkastet, men i denne sag er der intet, der tyder på, at Karen Lett blev pint. Da Anders Lauritzen rejste sin beskyldning mod hende for at have forgjort hans kreaturer, siges det udtrykkelig, at hun "upinlig" har vedgået sit hekseri.

Sagen gik nu sin almindelige gang. Karen Lett blev lovlig stævnet og fik tilbud om at sværge sig fri, men det erklærede hun ikke at kunne gøre. Et kirkenævn blev udtaget og d. 18. juni svor det hende til bål og brand. Lensmandens fuldmægtig appellerede dommen til stadfæstelse ved landstinget, og her mødte Karen Lett d. 4. august 1652 løs og ledig og gjorde ingen erklæring mod sin forrige bekendelse, men vedgik, at hun havde omgædet med signeri. Landsdommeren fandt da,

⁶Høj i Sanderum sogn

Tegning: Mogens Larsen.

at det var bevist, at hun langsommelig tid havde øvet trolddomsbedrifter og ved sådanne ukristelige gerninger havde skadet sine jævnkristne og næste på helbred og kvæg, og stadfæstede derfor kirkenævningenes ed.

Kort efter blev hun så brændt, og de 14 rdl., som hendes henrettelse kostede lenet, søgte lensmanden forgæves inddrevet hos hende og hos anklageren Maren Bødgers. Karen Lett havde i langsommelig tid gået omkring og betlet sin føde, og Maren Bødgers var også en fattig betler uden egne midler, så kronen måtte bære omkostningerne ved rettens gang.

Det er vanskeligt på det bevarede grundlag at give en naturlig forklaring på alle de mærkværdige foretelser, som vidnerne mente at have oplevet. Så fastgroet som forestillingen om onde magters indgriben i det daglige liv var, er der dog

grund til at antage, at vidnerne i almindelighed selv troede på det, de fortalte, og i mange tilfælde har heksene sikkert selv været overbevist om deres gerningers magiske karakter. Når fem vidner påstår at have set flammer slå ud af personer og genstande under fangetransporten fra Ravnebjerg til Dalum, så *kan* det jo være, at fangen virkelig har haft evne til at suggere sine vogtere og har håbet på, at han under den almindelige forvirring kunne stikke af. Flammerne på kårderne *kan* have været månelysets blinken på de blanke klinger i den mørke vinter nat, og menneskenes nervøsitet *kan* have forplantet sig til hestene. I hvert fald er det ganske djærvt af Mads Vistisen at dundre imod troldkarlen, da han næppe har været mindre overbevist om de onde magters eksistens end sin samtids mennesker i øvrigt.

Lars Dyreds beretning om farten til Tyrnsbjerg, formodentlig en lokal form for fortællingerne om heksesabbatten på Bloksbjerg eller Tromskirke, er jo en slem gang fantasteri, men *måske* har han set, at han ikke kunne redde sig selv og har så i desperation trukket den arrige Karen Lett med sig. Indholdet af hans tilståelse hører i øvrigt til det faste inventar i hekseenes beretninger.

Det ejendommelige ved Karen Lett er, at selv har hun kun tilstået den dog forholdsvist uskyldige signen, der endda kun var gjort for at hjælpe en syg, men måske er hun blevet mør under fængselsopholdet, måske har hun anset et forsvar for håbløst og har blot ønsket at få en ende på det hele. På grund af akternes sparsomme meddelelser er det vanskeligt at danne sig en sikker mening om hendes krampeanfald for retten. Da hun omtales som arrig, og da epilepsi undertiden medfører ubehagelige karakterforandringer hos patienten, er det muligt, at hun

er epileptiker, men snarere er der vel tale om et hysterisk anfald udløst af den højspændte situation. Hun synes nemlig ikke at have slået sig, da hun faldt om, hvad hysterikere aldrig gør, og anfaldet standsedes ved Mads Vistisens kraftige tiltale, ligeledes et for hysteriske anfald karakteristisk fænomen.

Man kan finde den overtro, der ligger bag hekseprocesserne, latterlig, man kan harmes over det væv af sladder og rygter, der her som så ofte dannede stemningsbaggrunden for den enkelte sag, og man kan gribes af det sørgelige og grusomme i de stakkels, tit syge menneskers skæbne, men ét lille forsonende træk er der dog undertiden i samfundets hårde greb på hekse: Meget ofte troede hekse og troldkarle virkelig selv på, at de ved deres magiske handlinger kunne skade deres medmennesker. Den onde vilje var til stede, og den fik sin ganske vist urimelig hårde straf.

Foreningen søger flere medlemmer

Kender du en, så kontakt
kasserer Henning Jespersen
på mobil 40 37 27 14 eller
pr. e-mail: rebo@stofanet.dk

Skift til en ansvarlig bank,
der tænker på andet
end penge

 Arbejdernes Landsbank

Dalumvej 52 | 5250 Odense SV | 38 48 30 84 | dalum@al-bank.dk

**Denne annonceplads
kunne blive
din
i næste årsskrift!**

Dalum Dyrehandel

- Når dyr trives

Dalumvej 35, 5250 Odense SV · 66 13 63 33 · www.dalumdyrehandel.dk

Anmeldelser

Af Frans Bay

Anne Katrine Gjerløff og Anette Faye Jacobsen: Da skolen blev sat i system 1850 – 1920. Aarhus Universitetsforlag, 2014. – 446 sider: ill. Bogen er bind 3 af fembindsværket ”Dansk skolehistorie. Hverdag, vilkår og visioner gennem 500 år.”

Det kulturhistoriske værk beskriver en mangfoldighed af offentlige og private skoler og behandler de skiftende vilkår, planer og ideer, forhandlinger og konflikter, der har været med til at forme børns skolegang. Skolens brogede hverdag og mange aktører viser, at skolens historie er tæt forbundet med barndommens historie og med udviklingen i samfundet.

I 21 kapitler fortælles bl.a. om skoler på landet og i byerne, om skolelove og tilsyn hermed. Om pædagogik, frie skoler og om skolens læremidler i de 70 år. Om bibelhistorie og fædrelandshistorie og nye fag. Om forældrenes rolle, om ”anderledes børn” og om skolehygiejne.

Det kunne alt sammen lyde tørt og kedeligt og tyde på en bog kun for lærere og lærerstuderende. Det er ikke tilfældet. Der er selvfølgelig for en ikke-skolehistorisk-specialist afsnit, som kan springes over.

Men der er tale om en bog, som kan læses af alle, som interesserer sig for det danske samfund og i særdeleshed for den spændende udvikling, som har ført frem til skolen og undervisningen, som kendes i dag, og som stadig er under forandring og til diskussion. Man får en

fornem forståelse for skolehverdagen på landet og i byerne i perioden.

Læg dertil at der er tale om en særdeles levende fremstilling i et engageret og let tilgængeligt sprog. Ind imellem krydres fagteksterne af små beretninger fra skolelivet rundt om i landet. Nogle af dem er ganske interessante at læse, især når man medtænker nutidens skole. De er også medvirkende til, at man får lyst til at læse videre.

De mange fremragende illustrationer, hvoraf en del er kendte danske malerier, og andre er samtidige fotos samt den grundige og uddybende billedtekst, er yderligere medvirkende til at gøre denne bog til en stor, faglig læseoplevelse.

I slutningen af bogen findes en omfattende oversigt over anvendte kilder og litteraturressays til hvert kapitel. Herudfra får man yderligere oplysninger samt en oversigt over baggrunden for bogens faglige og tyngdemæssige kvalitet.

Et lille afsnit giver en oversigt over kilder til Dalum-Hjallese skoleudvikling.

Jeg kan ikke undlade den lille ”private” bemærkning, at jeg er imponeret over denne 45 siders oversigt.

Afsluttende oversigter over billedoplysninger, personregister, sted- og institutionsregister, emneregister og forfatterbiografier.

Første lille afsnit i denne store bog er af særlig betydning for dette årsskrifts læsere. Det handler nemlig om skolegang og lærere i Dalum-Hjallese dels i den gamle rytterskole på Hjallesegade dels om den nye centralskole i Dalum.

Der fortælles om lærer Rasmus Henrik Petersen, som underviste omkring 80 børn fordelt på 2 klasser midt i 1850'erne. De gik på skift i skole hver anden dag.

Der blev undervist i religion, skrivning, regning, læsning og sang. Læreren var desuden kirkesanger i Dalum Kirke.

Det var ikke nemt at holde disciplin, så læreren måtte tit bruge riset. Hans løn var gratis bolig, tilhørende stald til 2 køer og en jordlod samt 41 tønder kørn og 600 rigsdalere årligt.

En ny centralskole blev opført i 1911, og omkring 1920 blev ca. 600 elever undervist i årgangsdelte klasser med hver sin klasselærer. Fra bogen citeres: "Der blev uddelt sivsko til de fattigste elever, som ikke selv havde råd til skiftesko. -- børnene var ikke længere henvist til at tisse på lærerens mødding."

Det vil blive en omfattende sag nærmere at skulle fortælle om indholdet af de enkelte kapitler. I stedet citeres små afsnit, som måske kan give inspiration til at læse bogen.

Grundloven i 1849 indførte religionsfrihed. På et skolemøde i Aarhus i 1850 drøftede en række skolefolk: "Hvilken slags dannelse skulle børnene have? Dette handlede først og fremmest om, hvor meget den kristne tro skulle fylde, hvilken slags kristendom, skolen burde formidle til børnene, og hvilke læremidler der skulle bruges hertil."

Kvinder burde ikke være lærere, var det almindelige synspunkt i 1800-tallets midte. Fra en udtalelse på et skolemøde i Aarhus i 1858 blev der argumenteret for det modsatte: "Flere fordele ved at inddrage kvinder i den offentlige skole: De yngste børn havde brug for de ømme og blide indtryk, som det var kvindens kald at formidle. En kvindelig lærer var mere stabil, hvor en mand ville søge til en bedre stilling. For en begavet og ubemidlet kvinde ville et lærerindejob

ydermere være et passende erhverv, og hun kunne måske også nøjes med en mindre løn end en mandlig lærer."

Skoledirektøren for Københavns Skoledirektion udtalte: "Den kvindelige underviser havde to vigtige kvaliteter frem for den mandlige. Hun var den, der bedst kunne lede pigebørn mod "husmoderens skønne kald" og "familielivets lykke", og almueskolen havde behov for en mild og velgørende kvindelig påvirkning af de mindre børn. Det gjaldt både drenge og piger, ikke mindst for at råde bod på de rå og snavsede vilkår i de lavere samfundsklasser."

Fag og timer for yngste klasse i Hjallese Skole i sommerhalvåret 1860:

Indenadslæsning og stavning	3 timer
Religion og forstandsøvelse	3 timer
Skrivning	3 timer
Bibelhistorie	3 timer
Tavle- og hovedregning	3 timer
Gymnastik	2 timer
I alt	17 timer

"En læsebog og en religionslærebog var Antons eneste skolebøger – ud over selve den lille katekismus. I skolen var der en hylde med nogle regnebøger, et par sangbøger og bibler, og på væggen hang en sort tavle og et Danmarkskort. Anton havde også en lille sort tavle og griffel, og tingene bar han hver dag til skole i en pose af voksdu, som han havde på ryggen. Der var hans madpakke også – mørkt brød med fedt eller puddersukker og måske et stykke flæsk og en kartoffel på en god dag." Året var 1882.

Fra et visitatsbesøg i 1883 noterer provsten: "Læreren katekiserede åndløst

og svagt, børnene var lavmælede og livløse. Retskrivningen ussel. I historie og geografi var børnene godt hjemme, i de øvrige fag jævnt middelmådige.”

Fra et besøg på en anden skole: ”Den gamle lærers troskyldigt fromme samtale med børnene var mig ligesom sidst til glæde og opbyggelse. Ved de øvrige fag gør hans høje alder sig gældende, og til daglig er der næppe den tilbørlige ro og orden i skolen.”

Et afsnit i bogen fortæller om Christen Kold. Om hans betydning vidner måske dette udsagn: ”At komme til Fyn uden at se Kold var jo som at komme til Rom uden at se paven.”

”Skolelovgivningen omkring år 1900 medførte yderligere nogle mere specifikke faglige krav. Historie og geografi blev til egentlige fag og kunne ikke længere klares med at blive taget op i nogle kapitler af læsebogen. Dansk blev styrket ved at få et fastsat timetal, der udgjorde en tredjedel af undervisningen. Det blev hermed til skolens hovedfag, hvor religion tidligere havde været regnet for det vigtigste.”

Fra kapitlet om krop og skole citeres en eleverindring fra en københavnsk friskole: ”Det var sørgeligt at se de drenge fra fattige hjem med sår, jeg sad i flere år ved siden af en dreng med dårligt øre, det flød ned ad kinderne og lugtede grimt. Nogle gange var der nogen der slap lidt luft ud, så blev læreren tosset. Synderen ville ikke melde sig, og så blev et par drenge sat til at gå rundt ved bordene og snuse til forskellige bagdele, men vi var kammerater og angav aldrig hinanden.” Et kapitel i bogen fortæller om skoletid og arbejdstid. Skoleinspektøren på Husumgades Skole beskrev problemet for

mælkedrenge således:

”Efter en arbejdstid fra 4 morgen til kl. 12 eller 12.30 middag – ofte i regn og rusk, trappe op og trappe ned – slipper kusken dem tit i fjernt liggende bydele, for at de overasede, uden ordentlig mad, beskidte, uden mindste måde at have kunnet forberede sig, kunne nå skolen ¼ eller ½ time for sent; her falde de som regel i søvn, eller hvis dette forhindres, døser de søvndrukne tiden hen uden hverken at høre eller se.”

Danmarks kirker: Odense Amt ved Martin Wangsgaard Jürgensen og David Burmeister Kaaring. Udgivet af Nationalmuseet 2014. 5. bind, hæfte 28 - 29: Dalum, Hjallesø, Sanderum, Ravnebjerg, Dyrup.

Bogværket ”Danmarks Kirker” er Nationalmuseets grundlæggende beskrivelse af vore kirkebygninger, kirkernes kalkmalerier, kirkeinventaret og gravminderne.

I efteråret 2014 udkom ovennævnte ”bog”. Efterfølgende en anmeldelse af indholdet om Dalum og Hjallesø kirker.

Hjallesø Kirke

Der er ikke så meget at læse om Hjallesø Kirke – den gamle såvel som den nye opført 1983. Det bliver til en kort omtale af den gamle kirke, nedbrudt 1576, samt om de rester fra denne man fandt ved udgravningen af grunden til den nye kirke. Om den nye kirke fortælles om kirkebygningen, herunder om det fritstående klokkeårn. Grundigt fortælles om kirkens inventar, om billeder og udsmykninger. Her mangler en omtale af den schweiziske kunstner Walter Ha-

Dalum Kirke – den østlige del af skibets nordvæg.

Foto: Arnold Mikkelsen.

bdanks 7 træsnit om Skabelsen. Men de hang måske ikke i menighedssalen, da forfatterne aflagde besøg. Da undertegnede anmelder har en særlig viden om Hjallesø Kirke, kan jeg konstatere, at der er tale om en absolut læseværdig, saglig og korrekt beretning om Hjallesø Kirke med repræsentative billeder og kildehenvisninger.

Dalum Kirke

Anderledes omfattende er det at læse om Dalum Kirke. 103 sider udgør den omfattende beskrivelse med billeder. Men her er også tale om 800 års historie.

Allerede ved læsningen af den historiske indledning bliver man engageret. Sikke en spændende beretning og hvilken grundighed i kildestudier ligger der ikke bag? Hvor mange mon tænker på, at den gamle kirke i 1912 blev solgt til

Dalum Kommune og først i 1970 overgik den til selveje.

Der fortælles så grundigt om den senromantiske kirkes bygningshistorie i tre faser samt om senere ændringer, at man kunne forledes til at tænke, at forfatterne har haft kendskab til alle de tanker og tegninger, som skiftende bygmestre og arkitekter gennem tiderne har ”haft til rådighed”. Det er imponerende, hvad man kan læse af enkeltheder om døre og vinduer, om portaler og hvælve, spidsfindigheder i murværket og om stokværk.

Men man bemærker også, at der er områder i beskrivelsen, som der ikke er kildedækning for. Eks. ”Et murefremspring sydligst i nordre korsarms vestmur indeholder nederst en dør (præstedør?) og herover et vindue”. Eller: ”Nonnernes vej ind i den endnu ikke færdiggjorte kirke

kendes ikke, men den har sandsynligvis været i vestgavlen –”.

En lille interessant, men ikke uvæsentlig detalje er nævnt: ”Kirkens smalle tårn med gavlspidser i øst og vest er bygget skævt ind over skibets vestgavl. Det står ikke, som vanligt, midt for gavlen, men er forskudt mod nord, givetvis for at få plads til den samtidige fordelingsbygning, der rejstes syd for tårnet”.

Når undertegnede tænker på mange gamle danske landsbykirker, som i dag fremstår næsten, som da de blev bygget, er det meget interessant at læse om de utrolig mange tilføjelser og ændringer, der gennem tiderne er foretaget på Dalum Kirke. Man kan læse om sidste store hovedrestauration i 1926 – 1929.

Et lille afsnit fortæller om kalkmalerierne i kirken.

Med den fyldige tekst om kirkens inventar i hånden vil man kunne gå rundt i kirken, finde inventaret, læse teksten og derved få en grundig og interessant viden. Altersølv, alterstager og dåbsfad, som måske ikke lige er tilgængelige ved en rundgang, er vist med farvefotos.

Et lille citat fra teksten kan vel tillades: ” – at fonten (døbefonten) skulle være tilgået fra Hjallese Kirke i forbindelse med dennes nedrivning 1576. Det kan dog ikke helt udelukkes, at fonten stammer fra Dalum, som i al fald i den senere middelalder ser ud til også at have fungeret som sognekirke, og som i så fald havde brug for en font, længe før Hjallese blev nedrevet”.

Gravminderne er grundigt gennemgået. Det drejer sig om epitafier, gravstene og resterne af Iver Vinds gravkapel. Gode fotografier af alle med læselig tekst på nogle. Men til alle er teksterne noteret.

Afsluttende en oversigt over arkivalier, tegninger, opmålinger og litteratur samt 207 henvisninger til kilder (hvilket bekræfter det meget store, grundige arbejde, der ligger til grund for teksten).

Teksten i bogen er fyldt med en del ”kirkefagsprog” og i det hele taget meget saglig uden fyldstof. Men tilegnelsen af teksten er ikke vanskelig. Den engagerede faglige gennemgang medfører, at læseren bliver interesseret i at læse videre. Medvirkende hertil er også de mange meget fine illustrationer. Det drejer sig såvel om de fortællende tegninger af grundplaner, snit, vinduer og facader som de mange flotte sorthvide- og farvefotos af kirkebygningen, inventaret og gravminderne, som på fornem vis giver et meget bredt indtryk af Dalum Kirke.

Dalum Klosters Kirke

Det katolske Dalum Kloster er beliggende i den tidligere herregård Christiansdal på Dalumvej lige overfor Dalum Kirke. Klosteret blev etableret i 1906, da den katolske Skt. Hedvigorden overtog bygningerne. I 1930 opførte de en kirkebygning, som blev indviet i 1931.

På få sider fortælles efter samme mønster som de to ovennævnte kirker. Kort om bygningen og lidt mere om inventaret.

På Internettet kan man bl.a. læse teksten og se billederne på de omtalte kirker.

<http://danmarkskirker.natmus.dk/kirkesoegning/> Indtast navnet på den kirke du søger.

Frans Bay var lærer og skolebibliotekar ved Hjalleseskolen 1967 - 2003

Energifyn

FynskSupportEl

- ny energi til din klub

Kontakt os:

Energi Fyn
Sanderumvej 16
5250 Odense SV

Tlf. 63 17 19 00
Fax 63 17 19 19
www.energifyn.dk

NYE BRILLER

- så kan du bare se...

Velkommen hos
Hamm & Steinfeldt

- blik for detaljerne

Estate Mortensen & Grill ApS - Dalum

Dalumvej 5
5250 Odense SV
Tlf.: 6614 5547
E-mail: 5250@estate.dk

Niels Therkildsen

Rolf krakes Vej 29
Bolbro
5200 Odense V

Tlf: 66 16 90 73
Email: info@OdenseData.dk
Web: www.OdenseData.dk

Arkivet er flyttet!

Af Jytte Raun

Kort før sommerferien i 2014 fik arkivmedarbejderne den chokerende meddelelse, at der skulle findes nye lokaler til arkivet, da den kommunale forvaltning skulle bruge arkivlokalerne til mødelokaler.

Vi har været meget glade for vores lokaler på Dalumvej 95 C, 1. sal. Vi har haft dem siden 1990, og der har været gjort et stort stykke arbejde i de forløbne 24 år for at gøre opmærksom på arkivets eksistens og dets beliggenhed, og vi synes, at det efterhånden var lykkedes ganske godt. I 2007 blev der oprettet en støtteforening, som i dag tæller over 300 medlemmer. Både medlemmer og andre brugere besøger arkivet, og arkivmedarbejderne besvarer mange forespørgsler om både dette og hint vedr. områdets historie. Arkivets synlighed er helt afgørende for mængden af det materiale, der afleveres til arkivet til gavn for brugerne.

Politikerne har tidligere udråbt området omkring Dalumvej 95 til et kulturelt

centrum for den sydvestlige bydel med kulturelle institutioner som biblioteket og det lokalhistoriske arkiv, med idrætsforeninger som Dalum Idræts - Forening og Fruens Bøge Tennisklub og en åben kommunal forvaltning som Virksom Dialog/Indgangen og et indkøbscenter, og i umiddelbar nærhed indvandrerprojektet på Dianavænget og Dalum Kirke med en række aktiviteter i kirkeannekset. Arkivet føler sig som en betydelig del af dette kulturelle centrum. Arkivet har i mange år haft et nært samarbejde med Dalum Bibliotek, som vi en overgang delte hus med, og den synergi, der ligger i samarbejdet med biblioteket, er blevet styrket af det nære naboskab.

Disse argumenter sammen med en beskrivelse af, hvad et lokalhistorisk arkiv er, hvilke opgaver Dalum-Hjallese Lokalarkiv løser, hvilke krav der stilles til arkivindretning, hvordan arkivet på Dalumvej 95 var indrettet og besvarelse af spørgsmål om, hvor mange timer arkivet blev brugt m.m. blev sendt til kommunen med et håb om, at arkivet kunne forblive i sine lokaler, og at der kunne findes andre muligheder for mødelokaler til forvaltningen.

Det lykkedes desværre ikke, og midt i august fik arkivet tilbud om at flytte til Bøgedalvænget 4, hvor vi sammen med beboerklubben Bøgedalgruppen og evt. andre brugere fik stillet stueetagen i fælleshuset til rådighed. Det tilbud tog vi imod i erkendelse af, at vi under ingen omstændigheder fik lov at blive i de hidtidige lokaler.

Så startede en større planlægningsrunde. Der var ikke så meget plads, som vi hidtil havde haft, så der skulle tages stilling til, hvilke møbler der skulle med,

Flytningen planlægges. Bente Vinberg, Kirsten Eriksen, Jytte Raun og Kurt Hansen ser på tegninger.

Foto: Lars Hagensen.

og hvad der skulle efterlades. Der er blevet planlagt, målt og tegnet. Møbler blev mærket med numre, og gulvet i de nye lokaler forsynet med tilsvarende numre skrevet med kridt, så flyttefolkene kunne placere de store ting, uden at alt for meget skulle flyttes rundt. Ca. 100 flyttekasser og 3 "stålbure" på hjul med arkivkasser blev fyldt og placeret i de nye lokaler, så vi knap kunne komme omkring uden at skulle flytte på kasser.

Straks da vi hørte, at der var risiko for, at arkivet skulle flyttes, søgte vi råd i Stadsarkivet i Odense, og Johnny Wøllekær har aktivt bakket Dalum-Hjallese Lokalarkiv op ved møderne med kommunen og ved udarbejdelsen af opgavebeskrivelsen. Han var derfor godt orienteret om arkivets problemer, og da der pludselig blev nogle kompaktreoler tilovers på

rådhuset, fik vi mulighed for at overtage reolerne mod at demontere og fjerne dem. Heldigvis har familie og gode venner kunnet hjælpe med det praktiske, og efter en lang arbejdsdag var kompaktreolerne monteret i det nye magasin på Bøgedal. Herefter har det alene været hårdt arbejde at få flyttet arkivkasser på plads og få tømt alle flyttekasserne, få hængt billeder på væggene, computerne installeret og tilsluttet Stofanet, og i det hele taget få det til at se pænt ud og blive klar til at åbne arkivet igen d. 5/12-14 efter flere måneders lukning.

Indvielsen af de nye lokaler blev en dejlig dag, hvor over 100 mennesker af lagde besøg i løbet af de 3 timer, arkivet havde åbent hus. Lokalerne blev besigtiget og beundret, og der var også mulighed for at nyde en kop kaffe med kage eller

*Et udsnit af de mange gæster i arkivet ved indvielsen 5. december 2014.
Foto: Bente Vinberg/Dalum-Hjallese Lokalarkiv.*

gløgg til at varme sig på i det kølige og regnfulde vejr. Snakken gik livligt, og der blev afleveret arkivalier, lavet aftaler og skabt nye kontakter. Vi er også taknemmelige for de mange gaver, vi modtog på dagen. Det var en rigtig dejlig dag, som arkivmedarbejderne glæder sig over. Nu er der sat punktum for det hårde flytteslid, og så skal vi i gang med arkivarbejdet igen.

Mens vi kun har tænkt på flytning, er der taget et nyt, opdateret registrerings-system Arkibas 5 i brug. Det skal vi lære at bruge, og arkivets egen hjemmeside er også lige på trapperne. En del registreringsarbejde ligger også og venter, så der er nok at tage fat på.

Skuffelsen over at skulle flytte arkivet er næsten væk. Nu ser vi fremad og må erkende, at det ikke gik så galt som frygtet. Vi har fået nogle dejlige, lyse lokaler med højt til loftet og meget bedre adgang til arkivet. Alle brugere har nu mulighed

for at aflægge arkivet et besøg – også gangbesværede. Der er elevator lige til døren. Magasinformholdene er også forbedret betydeligt takket være kompaktreolerne, men vi er fortsat taknemmelige for, at biblioteket lader os disponere over et kælderrum, som i forbindelse med flytningen er blevet fyldt godt op. Selv om vi ikke mere bor dør om dør, betyder det ikke, at afstanden får indflydelse på det gode samarbejde, som vil fortsætte som hidtil.

Fremtidens udfordring bliver at vænne arkivets brugere til, at arkivets nye adresse er Bøgedalvænget 4 og at holde en nær kontakt til institutionerne omkring Dalumvej 95 og til projektet Aktivt Nærmiljø, så arkivet kan fortsætte med at være en del af det kulturelle centrum i det sydvestlige Odense.

Jytte Raun er arkivleder i Dalum-Hjallese Lokalarkiv

HUSK ARKIVETS erindringsindsamling vedr. arbejdslivet.

Folder med vejledning til, hvordan du kan gribe det an, kan rekvireres i arkivet

**A
D
V
O
F
Y
N**

spørg din advokat

Claus Vogel

VOGEL
ADVOKATFIRMA

Dalumvej 18-20, Odense SV • 70 20 20 36

advofyn.dk

- Separation og skilsmisse
- Testamenter og ægtepagter
- Dødsboer
- Køb og salg af fast ejendom
- Personskade
- Erhvervsrådgivning
- Selskabsret og kontrakter

Dalum-Hjallese Lokalhitoriske Forenings bestyrelse

Formand: Lars Hagensen, Carl Baggers Allé 67, 5250 Odense SV

Tlf. 66 17 97 73, LHHA@km.dk

Næstformand: Gunnar Namø, Elisabeths Allé 13, 5250 Odense SV

Tlf. 66 11 57 46, gnamoe@privat.dk

Kasserer: Henning Jespersen, Ellekærshaven 46, 5250 Odense SV

Tlf. 66 17 44 37, rebo@stofanet.dk

Sekretær: Lise Søndergaard, Ligustervænget 2, 5250 Odense SV

Tlf. 66 17 08 27, LSN@stofanet.dk

Bestyrelsesmedlem: Per Jensen, Elmedals Allé 34, 5250 Odense SV

Tlf. 66 17 09 68, perj@stofanet.dk

Dalum-Hjallese Lokalarkiv

Bøgedalvænget 4, 5250 Odense SV

dahjarkiv@stofanet.dk

Arkivleder: Jytte Raun, Ahornvej 51, 5250 Odense SV

Tlf. 66 17 63 09, palleraun@mail.dk

Kasserer: Kurt Hansen, Klosterbakken 20 B, 2. th., 5000 Odense C

Tlf. 41 60 42 92, jktrans@youmail.dk

Arkivmedarbejdere:

Claus Berentzen, Mensalgårdvænget 7, 5260 Odense S

Tlf. 66 15 05 85, claus.jette@glenten.dk

Inger Desmareth, Jacob Hansens Vej 64, 1. th., 5260 Odense S

Tlf. 28 51 12 85, id2303@hotmail.com

Kirsten Eriksen, Zachariasvej 2, 5260 Odense S

Tlf. 66 15 23 07, kir1935er@gmail.com

Per Jensen, Elmedals Allé 34, 5250 Odense SV

Tlf. 65 92 09 68, perj@stofanet.dk

Margit Jørgensen, Bergendals Allé 30, 5250 Odense SV

Tlf. 66 13 86 40, margit30@stofanet.dk

Bodil Valsted, Ingrid's Allé 40, 5250 Odense SV

Tlf. 66 17 41 26, bodil@valsted.dk

Bente Vinberg, Sanderumvej 114, 5250 Odense SV

Tlf. 21 75 35 40, vinberg@dsa.net.dk

Dalum Kommunes byvåben udført af
heraldikeren Poul Warming.
Kalken symboliserer kirken og vandhjulet industrien.
Åen slynger sig gennem byvåbenet.

9 788799 683420